БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1971 чыл.
ДЕКАБРЬ
21
ВТОРНИК
№ 300 (8760).
Өртээ 2 кап.

МУРНУУ ВЬЕТНАМНЫ ХОСТААРЫНЫҢ НАЦИОНАЛ ФРОНТУЗУНУҢ ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ДАРГАЗЫ, МУРНУУ ВЬЕТНАМ РЕСПУБЛИКАНЫҢ РЕВОЛЮСТУГ ТҮР ЧАЗААНЫҢ КОНСУЛЬТАТИВТИГ ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ДАРГАЗЫ ДОКТОР НГУЕН ХЫУ ТХОГА, МУРНУУ ВЬЕТНАМ РЕСПУБЛИКАНЫҢ РЕВОЛЮСТУГ ТҮР ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫ ДОКТОР ХЮИНЬ ТАН ФАТКА

Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң тургустунганының алдарлыг оюнуң хүнүнде Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң Төп Комитединге, Мурнуу Вьетнам Республиканың революстуг Түр чазаанга, Мурнуу Вьетнамның демисежип турар бүгү улузунга сеткил-сагыштың ханызындан байыр чедиришкиннерин болгаш акы-дуңманың изиг байырын дамчыдып тур бис. Он бир чыл мурнунда тургустунган хосталганың Национал фронтузу бодунуң черинге ээзи болур эргези дээш, америк интервентилерге болгаш Сайгоннуң улуска удур өзү-чурумунга удур маадырлыг демиселге Мурнуу Вьетнамның улузунуң организакчы болгаш удуртукчу күжү болуп өскерлиш чок демисежип турар.

Совет кижилер массалыг маадырлыг чорукту көргүзүп турар мурнуу-вьетнам улустуң демиселин, эрес-маадырлыын, бодунуң шынныг херээниң тиилелгезин чедип алырынга чайгылыш чок шиитпирлиин магадаашкын-биле хайгаарап турар. Дарлаттырган улустарның национал-хосталгалыг демисели-биле интернационалдың болгаш эп-сеткил, каттыштырылгазының ленинчи принциптеринге шынчы СЭКП ТК, Совет чазак болгаш бүгү совет улус империалистиг агрессорларны ойтур шаварынга Индий-Кыдаттың улустарынга бүгү талалыг деткимчени чайгылыш чок көргүзүп турар.

Вьетнам айтырыын таарыштыр шиитпирлээринге угаазылалдыг болгаш чөптүг үндезин болур, Мурнуу Вьетнамның революстуг Түр чазааның чеди чүүлден тургустунган саналдарын Совет Эвилели шиитпирлиг деткип турар. АКШ Индий-Кыдатта интервенциязын «кызырып турар» дээр чүве дугайында шуугаазыннар-биле делегейниң хөй-ниитизин аймаарадырын оралдажып турар АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң арын-бүр чок кажарлаашкыннарын совет кижилер килеңнээшкин-биле буруу шаап турар. Америк дайынзырактар Индий-Кыдаттың айтырыын чепсектиг күш-биле шиитпирлээр дээр боттарының оралдажышкыннарындан ам-даа ойталавайн турарын фактылар херечилеп турар. Ынчалза-даа америк агрессорлар бомбаларының болгаш октарының-даа, дайынны «вьетнамчыдар» дээр бужар политиканың дузазы-биле-даа боттарының кемниг үүлгедиглерин чедип албайн келген болгаш чедип ап шыдавас-даа.

Бир эвес АКШ-тың чазаа тайбыңны херек кырында күзеп турар чүве болза, Индий-Кыдаттың улустарының хоралыг агрессчи холгаарлаашкынын кезээде соксадыр, АКШ-тың болгаш бодунуң эвилелчилериниң шериглерин кандыг-даа негелделер чокка доп-дораан үндүрер, Вьетнам Демократтыг Республиканың тускай догуннаашкынынче болгаш айыыл чок чоруунче каржы халдаашкыннарын соксадыр, бодунуң чалчаларының кижи көөр хөөн чок, саттынынчы өзү-чурумун Мурнуу Вьетнамның улузунга догаар дээр оралдажышкыннарындан ойталаар ужурлуг. Вьетнамның, Лаостуң болгаш Камбоджаның улустары боттарының бүгү иштики айтырыгларын даштыкының холгаарлаашкыны чокка бот-тускайлаң шиитпирлээринге дүрүм өзүгаар эргелиг.

Маадырлыг Вьетнам-биле бодунуң эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлевишаан, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, Совет чазак, бүгү совет улус боттарының төрээн чуртунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш, америк империализмниң агрессиязынга удур демиселге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырын Хосталганың Национал фронтузунга, Мурнуу Вьетнам Республиканың революстуг Түр чазаанга, акы-дуңма бүгү мурнуу-вьетнам улуска күзеп тур.

Совет болгаш вьетнам улустарның аразында буззулбас найырал база дайынчы эп-сеткил каттыштырылгазы делгерезин!

Л. БРЕЖНЕВ. *Н. ПОДГОРНЫЙ.* *А. КОСЫГИН.*

ПЕРМЬ ОБЛАСТЬ. Березниковскиниң титан-магний комбинадында шуткулга лабораториязы бүдүрүлгениң технологтуг ажылын үргүлчү сайзыраңгайжыдып турар. Ооң ажылдакчылары кайгамчык арыг магнийни болгаш заилдириглерни бүдүрүп үндүрериниң технологиязын, магнийниң хоюткааларының болгаш шуткуп кударының шуткулга комплекстизин болгаш өске-даа чүүлдерни чогаадып кылган. Оларның чогааткан ажылын Улуг ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезиниң алдын болгаш хүлер медальдары-биле демдеглээн. Заводтуң эртем-шинчилел лабораториязының аттары чыыдың өзүп, бүдүрүлге-биле харылзаазы быжып турар.

ЧУРУКТА: техниктиг эртемнерниң кандидады, шуткулга лабораториязының начальниги И. П. Вяткин (солагай талазында) биле дуржулга цегиниң техниктиг удуртукчузу В. А. Кечин олар әәлчетиг дуржулганың түңнелдерин тодарадып олурары.

Е. ЗАГУЛЯЕВТИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникизы).

ПАРТИЯНЫҢ ПЛАННАРЫН КҮҮСЕДИР БИС

ЯРОСЛАВЛЬ. (СЭТА-ның корр.). Ярославль областың болгаш хоорайның партия организацияларының активилиг турачинга СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң түңнелдерин чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ВЦСПС-тиң Даргазы **А. Н. Шелепин** илеткел кылган, ону чыылганнар чылыы-биле уткаан.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин изиг, чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүтзүнүп нербүшаан, куралдың киржикчилери областың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудугларының, колхозтарының болгаш совхозтарының коллективтериниң күш-ажылчы база политиктиг аажок улуг көдүрлүүшкүнүнүң дугайын чугаалап турган.

—Партияның айыткан бүгү сорулгаларын амыдыралга боттандырарынга бүгү күштеривисти харамнанмас бис—деп, «Социализмниң херели» дээр лён комбинадының ажылчызы **К. В. Давыдова** чугаалаан. — Бистиң бүдүрүлгевис беш чылдың баштайгы чылын чедиишкиннииг доозуп турар. Ам безин ийи муң ажыг ажылчыннар чыл планындан ажыр продукцияны бүдүрүп турар. Бо үеде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери болгаш пестерни бүдүрүп үндүрерин улам көвүдедири-биле немелде курлавырларны дилеп тып, ажыглалга кииреп турар бис.

СЭКП-ның Ярославль обкомунуң бирги секретары **Ф. И. Лощенков** тоску беш чылда машина тудуушкунунуң, нефтехимияның, ыыш-чем үлетпүрүнүң болгаш областың бүдүрүлгезиниң өске-даа адырларының шапкын хөгжүлдезиниң дугайын херечилеп турар фактыларны болгаш саннарны көргүскен. Чүък автомобильдеринге херегләэр чаа, эң сайзыраңгай дизель шимчедикчилерниң хевирлерин ам Ярославльдиң мотор заводунда чогааткан. Бүгү бүдүрүлгелерде калбак хереглелдиң бараанналын бүдүрери калбарып турар. Областың чер ажылы улуг базымнар-биле бурунгаарлап бар чоруур. Бүгү малды мал ажылының механизастаан чаа комплекстеринге тургузар.

Партияның Ярославль хоорковуунуң бирги секретары **В. М. Барабаш**, Ярославльдың медицина институдунуң ректору **Г. В. Стовичек**, партияның Рыбинск хоорковуунуң секретары **В. С. Яковлев**, «Төрээн чурт» совхозтуң саанчызы **К. В. Кундышева**, Рыбинскиниң мотор заводунуң профэвилел комитединиң даргазы **М. В. Соколов**, Ярославльдың мотор заводунуң директору **А. М. Добрынин**, Большесельск районнуң «Кызыл херел» колхозунуң даргазы **М. В. Романов**, партияның Некоузск райкомунуң секретары **Л. А. Ключерев** олар база санал берген.

Санал берген бүгү ораторлар партияның айыткан планнары бүгү совет улуска ажыл-херектериниң дайынчы программазы болур дээрзин чугаалап турган. Партияның, ооң ленинчи Төп Комитединиң даштыкы политиказы делегейниң социалистиг системазын улам сырый каттыштырарынче, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынче угланган дээрзин олар демдеглеп турган. Совет кижилер чурттуң экономиказын болгаш культуразын бүгү талалыг хөгжүдеринче, чоннуң материалдыг хандырылгазын өскерлиш чок өстүрериниче партияның угланыышкынын изиг-биле деткип турар.

Чаңгыс эп-сеткил-биле хүлээп алган резолюциязынга куралдың киржикчилери партияның XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ооң Политбюрозунуң ажыл-чорудулгазын изиг-биле чугаадүг деп санаан.

* * *

Ярославль обласка чоруп турган үезинде СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ВЦСПС-тиң даргазы А. Н. Шелепин Ярославльдың мотор заводунга чораан. Хоорайда ол улуг бүдүрүлгениң хөгжүдериниң перспективаларын ол сонуурган, заводтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери болгаш ажылчыннары-биле беседа кылган. Угличиниң шак заводунга А. Н. Шелепин беш чыл планын болгаш алган хүлээлгелерин чедиишкиннииг күүседир дээш чарышты организастап турары-биле танышкан. Углич районнуң «Төрээн чурт» колхозунга ол мал ажылының механизастаан чаа комплексизин көрген.

А. Н. Шелепин саржаг болгаш быштак бүдүрер үлетпүрнүң Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунга, мотор заводунуң спорт ордузунга, Ярославльдың соңгу талазы чуртталга районнуң пионерлер ордузунга база чораан.

ЧЕР АЖЫЛДЫГЛАРНЫҢ КЫШКЫ ИЖИ

Чаа тоску беш чылда көдээ ажыл-ишчилерниң мурнунга тодаргай сорулгаларны СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ушку сессиязы салган. Ол сорулгаларны күүседиринге бистиң республиканың чер ажылдыглары боттарының төлептиг салыышкынын киирер ужурлуг. 1972 чылдың дүжүдү дээш демиселди республиканың тарааҗылары бо чылдың күзүнүнде-ле эгелээннер.

Дыка хөй колхозтар болгаш совхозтар чазын эрте чажар культураларны тарыыры-биле курукторган база аңгыс черлерни белеткеп алганнар. Шөлдерже сөөртүп төккен өдек 1970 чылдаазындан ыракта хөй. Минералдыг чемиишчидилгени база хөй санныгны сөөртүп эккеп алган. Механизаторлар көдээ ажыл-агый техниказының септелгезин чорудуп, боттарының билиг-мергежилин курстарда бедидип турарлар.

Ол ажылдардан аңгыда, үрезинни часка белеткээрин чер болганда кылып турар. Бо бүгү ажылдарны күүседири — көдээниң бүгү ажыл-ишчилериниң улуг кужениишкинниг ажылдаарын негеп турар. Чаа беш чылдың ийиги чылының дүжүдүнүң дугайында улуг сагыш салыышкынны «Межегей», «Кок-Тей», Жданов аттыг, «Элегес» совхозтарның, Тываның көдээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының, Улуг-Хемде «Х Улуг хурал», Таңдыда «Коммунизмниң херели» колхозтарының тускай эртемниглери, удуртукчулары илергейлеп турарлар. Ол ажыл-агыйлар келир чылын чажар үрезинин ажаап алыышкын үезинде белеткеп эгелээн, ам 70—90 хуузу чажар шынарынга чедиртинген.

Бо чылын көдээ ажыл-агый машиналарының болгаш тракторларының септелгезин эрткен чылдарындан организастыг чорудуп турар.

Ынчалза-даа республиканың улуг тараалаң ажыл-агыйлары келир чылдың дүжүдүнүң дугайында чогуур сагышты салбайн турарын демдеглээр херек. Чижээ, «ҮТКА 25 чылы» совхоз (кол агроному эш А. Молоев) үш ай дургузунда үрезинниң чүгле 20 хуузун чажар шынарынга чедир белеткеп алган, а декабрьның 1-ден 15-ке чедир чаңгыс тонна-даа үрезин арыглаттынмаан. Совхозтуң төп салбырында тараа арыглаар пункт ажылдавайн турар. Тараа арыглаар «ОСМ-4,5» деп үш машинаның чүгле ийизи ажылдап турар. Ында тараа арыглаашкынын доктаамал контрольга албаан, көдээ ажыл-агый машиналарын септээн соонда тускай комиссия хүлээп албайн, септээниниң шынарын хынавайн келген.

Кол тараалаң ажыл-агый болур «Тиилелге» совхозта (кол агроному эш В. Резванов) үрезин арыглаашкынын багай чорудуп турар. Тараа арыглаар механизастаттынган үш пункт, он ажыг нарын машиналар бар турбуже, ол совхоз келир чылын чажар үрезининиң дөңгүп-ле 19 хуузун чажар шынарынга чедир белеткеп алган. Ында техника септелгезин-даа улуг озалдаашкын-биле куду шынарлыг кылдыр чорудуп турар. Бүгү тракторларның 61 хуузу септеттинген, агротехниктиг өөредилгени ам-даа эгелевээн.

Республиканың чамдык ажыл-агыйлары боттарының үрезин-биле хандыртынып албаан болгаш ону өске ажыл-агыйлардан садып алыр ужурлуг. Ындыг колхозтар болгаш совхозтар чедишпес үрезинни дүргең тыптынып алыр херек. Ол чүгүла ажылды соңгаарладып болбас. Тараа продуктулар белеткелиниң баазаларында ажыл-агыйларга орнаары-биле болгаш садары-биле белеткээн үрезин хөй эвес болуп турар. Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында бар элита үрезиннерни үрезин өстүрер ажыл-агыйларга садарын ам-даа белеткевээн.

Чаа беш чылдың баштайгы чылының соолгу айы дооступ тур. Ынчангаш үрезин белеткээр болгаш техника септээр талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерни күүседири-биле колхозтарда база совхозтарда бүгү-ле бар курлавырларны ажыглаар херек.

Амгы үеде чер ажылдыгларының сагыш салыр чүвези-ле хөй. Оларның мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкиннииг күүседир төлээде, хову ажылдыгларының, механизаторларның болгаш тускай эртемниглериниң күш-ажылын шын организастаары эргежок чугула. Ам үрезиннерни белеткээри, техниканы септээри-биле черлерештир, механизатор кадрларны белеткээринге, оларның мергежилин бедидеринге шыңгыы кичээнгейни салыр ужурлуг. Картофель болгаш ногаа звеноларының удуртукчуларын картофельди, ногааларны өстүрериниң мурнакчы аргаларынга өөредир. Ындыг звенолары болгаш бригадаларны эргежок чугула техника-биле хандырар, четчир санныг органиктиг болгаш минералдыг чемиишчидилгелерни үндүрүп, райончуттунган үрезиннерни чогуур үезинде белеткеп бээр херек.

Суггаттыг черлерни суггарарынга белеткээринге, суггатчыларны, суг чаштырар машиналарга ажылдаар тракторист-машинистерни белеткээринге, суггарылганың эргежок чугула дериг-херекселдерин тыптынарынга чер ажылдыглар улуг сагышты салыр.

Беш чыл планының ийиги чылында мал чемниң белеткекчилери улуг ажылды кылыр. Чүге дээрге, мал чемниң бүдүрүлгези мал ажылының продуктулуун бедидериниң үндезини болгай. Чем белеткекчилери техниканы, чаңгыс болгаш хөй чылдыг сигеннерниң үрезиннерин амдыгааштан тыптынар, сиген шөлдерин экижидериниң планнарын кылып тургузар.

Тарып өстүрүп турар бүгү культураларның дүжүттүүн бедидер, хөрзүннүң хат болгаш суг алыр чорукка удур демиселди чорудар, мал чемин бүдүрерин көвүдедир, суггаттыг черлерни, органиктиг болгаш минералдыг чемиишчидилгелерни дээре ажыглаар талазы-биле чаа беш чылдың ийиги чылында республиканың чер ажылдыглары бүгү-ле чүүлдерни кылыр ужурлуг.

СЕЗОННУ ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

«Тоора-Хем» совхоз бо аңныыр сезонунда күрүнеге 56 муң рубльдиң өлүүн дужаарын планнаан. Совхозтуң аңчылары белеткелдиг аъттангаш, олчалыг кээп турар. Сезон эгелээнден бээр белеткел черинге 802 киш, 11160 диин кештерин болгаш өске-даа өлүктерни кииргеп ийикпе, азы 50 муң рубльдиң өлүүн дужааган.

Совхозтуң дуржулгалыг аңчылары Эрестол, Агыына, Мырлаа, Нагаазы, Күшкаш олар 1000—1200 рубльдиң өлүүн белеткел черинге кииреген. Бистиң база бир хоочун аңчывыс Дарганың олчазы хөй болган. 50 киш кежин баштадыр, өске-даа өлүктерни белеткел черинге дужааган. Ооң бо сезонда тыпкан өлүү 1600 рубль болган. Ам дээрезинде совхозта хамаан чок районда ооң хөй олчалыг аңчы чок. Планның сорулгазын ажыр күүсеткеш, тоску беш чылдың ийиги чылын күш-ажылчы белектиг уткуур дээш, совхозтуң аңчылары аңныыр сезонун үргүлчүлеп турарлар.

С. САМИЯ.

СЭКП ТК-ДАН, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДАН БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕН

Шылгараңгай совет шүлүкчү, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черниң секретары Александр **Трифонович Твардовскийниң** аар болгаш үр аарааның соонда 1971 чылдың декабрь 18-те мөчээнин СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хапы кажыыдал-биле дыңнадып тур.

СЭКП ТӨП
КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ
СОВЕДИНИҢ
ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ
МИНИСТРЛЕР
ЧӨВҮЛЕЛИ

ПЛАН КҮҮСЕТТИНГЕН

ТЭЭЛИ. (Телефон-биле). Тоску беш чылдың баштайгы чылының планын хуусаа бетинде ажыр күүседир дээш Тээлиниң амыдырал хандырылга комбинадының коллективи социалистиг чарышты цехтер аразынга калбарткаш, ооң түңнелин чогуур үезинде үндүрүп келген. Ажыл-ишчилерниң кызымак ажылдааның ачызында чыл онаалгазын күүсеткен.

Хеп даараар, фотография цехтери өскелерден мурнай бердинген хүлээлгезин амыдыралга боттандыргаш, улам кызымаккай ажылдап турар.

К. СЕДИП-ООЛ.

Ажыктыг өөредилге

СЭКП-ның Бай-Тайга райкомунуң партия, комсомол организацияларының секретарьларының семинарын эрттирген. Аңаа партияның иштики ажылының болгаш районнуң көдээ ишчилериниң сорулгаларының дугайында элээн каш лекцияларны дыңнаан.

«Тээли» совхозтуң, «Мурнакчы» колхозтуң партком секретарьлары О. Шивит-оол, М. Доңгак олар боттарының ажылының дуржулгазын семинарның киржикчилеринге чугаалап берген.

Секретарьлар өөредилгези оларның чон ортузунга ажылдаарынга улуг дузалыг.

Х. КАРА-ООЛ.

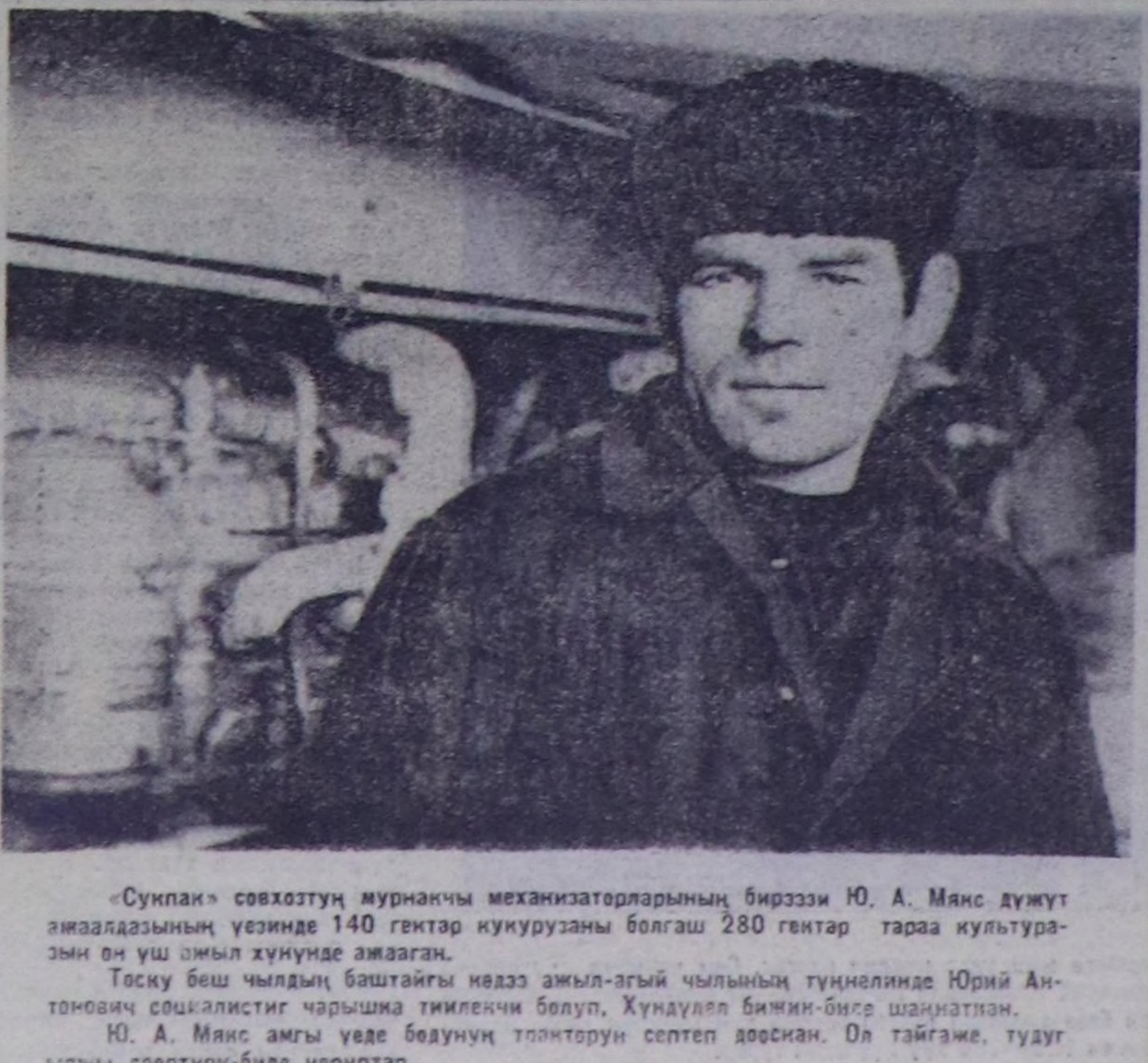

«Сукпак» совхозтуң мурнакчы механизаторларының бирээзи Ю. А. Мякс дүжүт ажаалдазының үезинде 140 гектар кукурузаны болгаш 280 гектар тараа культуразын он үш ажыл хүнүнде ажааган.

Тоску беш чылдың баштайгы көдээ ажыл-агый чылының түңнелинде Юрий Антонович социалистиг чарышка тиилекчи болуп, Хүндүлел бижик-биле шаңнаткан.

Ю. А. Мякс амгы үеде бодунуң тракторун септеп доосқан. Ол тайгаже, тудуг ыяжы сөөртүрү-биле чоруптар.

ЧУРУКТА: Ю. А. МЯКС.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ТӨЛЕПТИГ САЛГАЛДЫ КИЖИЗИДЕР

Чыл эрткен тудум-на бистиң республикада чаа-чаа школаларның четкизи калбарып, өөреникчилерниң саны өскен. Ам бистиң школаларывыста 55 муң ажыг өөреникчилер өөренип турар. Оларның иштинден 8.870 кижи чүгле 4—5 демдектерлиг.

Аныяк салгакчыларны коммунистиг өзүта, чараш ажылчаңга, эртем-билигге өөредиринге бистиң республикада 3.600 башкылар болгаш кижизидикчилер боттарының күжүн харам чокка берип турар.

СЭКП-ның XXIV съездизиниң шиитпирлерин өзүгаар бүгү-нийти ортумак өөредилгени бистиң чуртувуска боттандырар улуг сорулганы салган. Күрүне ужур-дузалыг ук сорулганы боттандырып чорударынга чер-черде профэвилел организациялары болгаш башкылар коллективтери кол рольду ойнаары чугаажок. Чырыдыышкын, дээди школаның болгаш эртем албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң X конференциязынга бо айтырыгның дугайында илеткелди обкомнуң даргазы Т. С. Слободчикова кылган. Илеткелчи болгаш конференцияга санал берген делегаттар чамдык школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажыл кошкузу-биле экижээнин демдеглээннер. Чижээ, Кызыл хоорайның, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарының школаларында өөредилгениң шынары дыка экижээн. Өөреникчилерни улус ажыл-агыйынга, күш-ажылга белеткээриниче кол кичээнгейни салып турар. Ам республиканың школаларында 26 бүдүрүлге бригадалары болгаш арга-ыяш өстүрериниң 20 бөлүү ажылдап турар. Элегес ортумак школаның бригадазы тергиин эки ажылдап турар болган. Бригадага 40 гектар черни быжыглаан турган. Өөреникчилер черни эки сайзырадып тургаш, оон эки шынарлыг кызыл-тасты, картофельди, мал чемнерин ажаап алганнар. Алдан өөреникчи механизаторнуң тускай мергежилин чедип алган. Оон аңгыда бүдүрүлге өөредилгезиниң талазы-биле элээн хөй өөредилгелиг дуржулганы Сарыг-Сеп, Чадаана, Туран, Балгазын школаларындан көрүп болур.

Конференцияга санал берген делегаттар чамдык школаларда профэвилел организациялары өөредилге-кижизидилгелиг ажылче, бүгү-нийти өөредилгезиниң хоойлузунче кошкак кичээнгейни салып турганын айыткан. Мадаа Бай-Тайга, Тес-Хем районнарны хамаарыштырып адап болур. Ол районнарның школаларында элээн хөй өөреникчи школаже хаара туттунмааны илерээн. Республиканың школаларында бирги класска кирген өөреникчилерден элээн хөй кижи онгу классты дооспайн турары илерээн. Ийи чылчылар-биле ажыл кошкак. Чижээ, Улуг-Хем районнуң Чааты школазында бир өөреникчи бирги класска 3 чылда катап олурган.

Бо бүгү четпестерниң чылдагааны чүдел дээрге, тус-тус школаларда профэвилелдиң местькомнары башкыларның ажылын кошкак контрольдап турар-дыр.

Конференция бүгү талалыг шүгүмчүлелди школаларның профэвилел организацияларынга хамаарыштыр ханызы-биле кылгаш, моон соңгаар чорутса чогуур ажылды, сорулгаларны тодаргайы-биле чугаалапкан. Профэвилел обкомунуң чаа составын конференция соңгаан. Т. С. Слободчикова обкомнуң даргазынга база катап соңгуткан.

ДӨРТЕН БЕШ ХАРЛААН

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). Дөртен беш чыл мурнунда Волхов ГЭС-ти ажылдадып эгелээн: ГОЭЛРО-нуң ленинчи планының баштайгызының күш-ажылчы памдары ынчаар эгелээн.

Улуг Ленинниң адын эдилээн ол станция эрткен чылдар дургузунда 15 миллиард киловатт-шак ажыг электри энергиязын ажылдадып үндүрген. Амгы үеде ооң энергиязы — чурттуң аажок улуг электри чалгыында чүгле бичии дамырак ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа Волхов ГЭС ам-даа чурттуң күчүлүг электри станциялары-биле чергелештир ажылдавышаан.

Социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү үе-чадаларында чарыш массаларның чогаадыкчы инициативазын хөгжүдериниң база социалистиг коллективизмни хевирлээриниң күчүлүг чепсээ болуп келген болгаш артып-даа турар. Чарыш бүдүрүкчү күштерни көдүрериниң, бүдүрүлге харылзааларын сайзыраңгайжыдарының, ажылчы чоннарны кижизидериниң, бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга оларны киирериниң кезээде ажыктыг арга-методу болуп келген.

(СЭКП ТК-ның «Социалистиг чарышты организастаарын улам ыңай экижидер дугайында» доктаалындан).

СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШ СОРУК КИИРГЕН

◆ Кызылдың тууйбу заводунуң коллективи эрткен беш чылдың баштайгы чылдарында 11 млн. 360 муң кезек тууйбуну бүдүрүп турган болза, ам чыл бүрүде 15 млн. тууйбуну бүдүрүп турар.

◆ Заводтуң бүдүрүп турар продукциязының шынары экижээн. Ийи чыл мурнунда бүдүрген бүгү тууйбунуң чартыктан хөй кезии «50» маркалыг турган болза, 1971 чылда чүгле «75» болгаш «100» маркалыг тууйбуну бүдүрген.

◆ Тууйбу заводунуң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары 1971 чылдың планын декабрь 15-те күүседир дээн хүлээлгезин декаорь 1-де ажыр күүсеткен.

◆ Бо чылын 820 муң рубльдиң продукциязын сайгарар тургаш, 822 муң рубльдиин сайгарган. Ол дээрге, 1970 чылдыындан 25 муң рубль хөй болган.

◆ Пландан ажыр 40 муң рубльдиң орулгазы алдынган.

◆ Эрткен чылдыынга деңнээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 9,2 хуу өскен.

◆ Тууйбу заводунуң бир ажылчынының айда ортумак ажыл төлевири 1968 чылда 125 рубль турган болза, 1971 чылда 182 рубль болган.

ПЛАН БОЛГАШ ХҮЛЭЭЛГЕ

СЭКП ТК-ның «Социалистиг чарышты организастаарын улам ыңай экижидер дугайында» доктаалын калбаа-биле таныжып турар үеде Кызылдың тууйбу заводунуң ажылчыннары база инженер-техниктиг ажылдакчылары ооң мурнунда алган хүлээлгелерин чаартып, тоску беш чылдың баштайгы чылын эки түңнелдерлиг доозар талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган турган. Тодаргайлаарга, 1971 чылдың күрүне планын хуусаа бетинде — декабрь 15-те күүседир, ол үеге чедир 820 муң рубльдиң бараанныг продукциязын сайгарар, эрткен чылга деңнээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 4 хуу бедидер, пландан ажыр 30 муң рубльдиң орулгазын алыр, бүдүрүлге технологиязын сагып тургаш, чиг-этти ажылдап кылырын экижидер, «100» маркалыг тууйбуну бүдүрүп үндүрерин 60 хуу чедирер, «50» маркалыг тууйбу бүдүрбес.

Бо заводтуң бүдүрүп турар продукциязы тудугга хереглээр тууйбу болганда ол продукцияның шынарынга хамаарыштыр чамдык тайылбырны кылыр апаар. Тууйбунуң кудуку, ортумак, эки дээн шынарларын илереткеш, ону демдектеп бижиирде 50, 75, 100 дээн чурагайларны ажыглап турар. Куду шынарлыг тууйбунуң марказы «50», ону чаңгыс каът бажың тударынга азы бүдүрүлге корпустарының ханаларын дуй салырынга ажыглаар. «75» маркалар — хөй каът бажыңнар тудуунга ажыглаттынар. «100» дээрге бистиң заводувустуң бүдүрүп турар тууйбузунуң эң эки шынары ол.

Бүдүрүп турар продукциязының хемчээлин көвүдедир, ооң шынарын экижидер талазы-биле Кызылдың тууйбу заводу сөөлгү чылдардан бээр эки түңнелдерни чедип ап келген. Бир эвес 1965 чылда завод чылда чүгле 11 миллион хире тууйбуну тудуг организацияларынче чорудуп турган болза, 1970 чылда 15 миллион ажыг кезек тууйбуну бүдүрген. Бо дээрге ол улуг эвес коллективтиң амыдыралынга төөгүлүг болуушкун болган. Заводтуң төлевилел күчүзүнүң долу ажыглалы ол чылын эң баштай чедип алдынган.

Чүгле совет улустуң эвес, а бүгү делегейниң ажылчы чоннарының улуг баштыңчызы болгаш башкызы В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болган юбилейин демдеглээн чылдың бо херекке улуг рольду ойнааны маңаа каксы аарак-даа бол демдеглээри черле артык эвес. Төөгүлүг ленинчи чүс чылды эң эки көргүзүглер, ленинчи-киннер-биле демдеглээр дээш калбарган бүгү улустуң социалистиг чарыжынга сорук кирген ажылчыннар бүдүрүлгеге шөлүн алгытпайн тургаш, он-он чылдар дургузунда четпес ажылдап келген заводтуң төлевилелде көрдүнген күчүзүн долу шиңгээдип алыры күш-ажылчы улуг тиилелге болбайн канчаар.

Чыл дургузунда тууйбу бүдүрерин 15 миллиондан кудулатпайн, бүдүрүлгениң өске-даа техник-экономиктиг көргүзүглерин экижидерин ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар хүлээнгеннер. Ол хүлээлге ай, кварталдар аайы-биле доктаамал күүсеттинип келген болгаш Кызылдың тууйбу заводу республикада эки ажылдыг коллективтерниң бирээзинге санады берген. Эрткен чылдың ийиги чартыында — үшкү болгаш дөрткү кварталдарда Кызылдың тууйбу заводунуң коллективи найысылалдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң арасында шилчип чоруур Кызыл тукту улаштыр тудуп турган.

Ленинчи юбилей чылында чедип алдынган политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүн ам-даа үргүлчүлевишаан. Амгы үеде беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш демисел коллективте калбарган.

Партияның XXIV съездизиниң беш чыл планының талазы-биле шиитпирлерин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң үшкү сессиязының материалдарын коллектив кежигүннериниң ортузунга калбаа-биле таныжып чугаалашкан. Политинформаторлар, агитаторлар болгаш партия, комсомол чырыдыышкынының пропагандистери ол чугула документилерниң дугайын коллективтиң ажылчыннарынга таныштырып чедиргеннер.

Оон аңгыда беш чыл планының кол көргүзүглерин, сорулгаларын лозунг, щиттерде көрүштүг кылдыр бижээш заводтуң девискээринде база ажылчыннарның ажылдап турар черлеринде аскылаан. Тоску беш чылдың кол сорулгазы болза, бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн көдүрүп тургаш, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының шапкын хөгжүлдезиниң үндезининге совет кижилерниң материалдыг болгаш культурлуг амыдыралының деңнелин улам бедидери болур деп партия болгаш чазактың айтыышкынын заводтуң ажыл-ишчилери улуг өөрүшкү-биле уткуп хүлээп алганнар.

Амгы үеде масса-политиктиг ажылды беш чыл планын тайылбырлап угаадыры-биле калы, а ында салдынган сорулгаларны амыдыралга боттан- Беш чылдың баштайгы чылының күрүне планының база коллективтиң, ооң цехтериниң, түс-түс ажылчыннарының боттарынга алган бедиткен социалистиг хүлээлгелериниң чедиишкинниг боттанганын эрткен он бир айларның түңнелдери көргүскен.

ОЛАРНЫҢ КҮҮСЕЛДЕЗИ

Бүдүрүлгеге чаа техниканы шиңгээдип, бүдүрүлге чорудулгазының хожудаңгай участоктарынга биче механизацияны ажыглап, күш-ажылдың организациязын экижидип база социалистиг чарышты калбартпышаан, түс бүдүрүлгениң нииити ажыл-херээ, планының күүселдези дээш кижи бүрүзүнүң бот-харыысалгазын бедидип келгениниң ачызында 1971 чылдың күрүне планы хуусаа бетинде декабрь 1-де кол көргүзүглер аайы-биле ажыр күүсеттинген.

Үстүнде бижээнивис хүлээлгелерге хамаарыштыр алырга коллектив кежигүннериниң он бир айларның дургузунда кылган ажылының түңнелдери мындыг:

15 миллион ажыг кезек тууйбу бүдүртүнген.

Ол үениң дургузунда 822 муң рубльдиң продукциязын сайгарган ийикпе, азы эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, 25 муң рубльдиң продукциязын хөйнү сайгарган.

1970 чылда турган деңнелинге бодаарга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 9,2 хуу өскен.

Пландан ажыр 40 муң рубльдиң арыг орулгазы алдынган.

Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынары моон мурнунда чылдарда турганындан көскүзү-биле экижээн. Тудуг объектилеринче чоруткан 15 миллион ажыг тууйбунуң 70 ажыг хуузу «100» маркалыг болган, оон артканнарының марказы чүгле «75».

Тууйбу заводунуң бүдүн коллективиниң чыл дургузунда деп-дески ажылдап келгенин демдеглээр херек. Чиг-эттиң чедишпезинден, дериг-херекселдерниң үрели бээринден ийикпе, азы кижилерниң күш-ажылын багай организастаазындан ай планы күүсеттинмейн баар таварылга маңаа туруп көрбээн. Харын-даа чамдык тудуг организацияларының талазындан белен продукцияны чогуур үезинде (айыткан график ёзугаар) сөөртүп ап турбаанындан эрткен часын заводтуң девискээринге хөй тууйбу мөөңнеттинип, белен продукция уштуп салыр тускай херекселдер чедишпезинден бүдүрүлге технологиязы саадап турган.

Хоорайның бүдүрүлге коллективтериниң арасынга калбарган чарышка эки түңнелдерлиг болганы дээш үшкү кварталда шилчиир Кызыл тукту база-ла бо коллективке тывыскан. РСФСР-ниң Тудуг үлетпүр материалдарының министерствозунуң бүдүрүлгелериниң арасында чарышка ынчан үшкү черни ап, 700 рубльдиң акша шаңналын алганы коллектив кежигүннериниң күш-ажылчы чаа-чаа тиилелгелерже улам сорук киирген. Чүгле чаңгыс ол факт безин хөй чүүлдерни чугаалап турар. Тууйбу болгаш өске-даа тудуг материалдарын бүдүрүп турар Совет Эвилелиниң бүгү бүдүрүлгелериниң арасында чарышка үшкү черге үнер деп чүве анаа эвес айтырыг.

ЧЕДИИШКИННИҢ ҮНДЕЗИНИ

Заводтуң чедип ап турар чедиишкиннериниң кол үндезини болза, ажылчыннарның күш-ажылының организациязын экижидип, оларның ортузунга социалистиг чарышты массалыг болгаш дээштиг кылдыр калбартканында. Чүге дээрге, ында ажылдап турар кижилерниң саны мурнуку чылдарда турганындан көвүдевээн, бүдүрүлге шөлү-даа немешпээн.

Администрация чери, партия болгаш хөй-нииити организациялары социалистиг чарышты организастаарда, түс-түс кижилерниң, цехтерниң, бригадаларның алган бедиткен хүлээлгелериниң ыяап-ла күүсеттинип болурун хандырар техник-экономиктиг хемчеглерни баш удур санап, ажылдап кылгаш, оларны доктаамал боттандырып келген. Со- санаашкыннарны кылырының эргежок чугулазын, ындыг санаашкыннар чокка социалистиг чарыш дугайында чугааның саазын кырынга артып каарын СЭКП ТК-ның чарыш дугайында доктаалында онзалап демдеглээн. Заводтуң партия, профэвилел организациязы ол айтыышкынны боттарының ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдурган.

Социалистиг чарышты организастаарын чаа техниканы шиңгээдип алырындан, чогаадыкчыларның, чаартыкчыларның ажылындан, планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа системазының негелделеринден аңгылай көрүп болбас. Бүдүрүлге чорудулгазын чаа реформаның негелделеринге дүүштүр организастааш, ооң ужур-утказынын — бүдүрүлгеге-даа, ажылчын кижиге-даа кайы ажыктыг болурунуң дугайын коллектив кежигүннеринге чедимчелиг кылдыр тайылбырлап келгениниң ачызында бүдүрүлгениң нииити болгаш сан-хөө байдалдары экижээн. Кижи бүрүзү хүнүнүң нормазын чүгле күүседир эвес, эки шынарлыг хөй продукцияны бүдүрген тудум оларның ажылдап алыры арбыдаар болгаш бүдүрүлгениң материалдыг шаңнал-мактал фондузунга хөй түң кирер дээрзин ажылчыннарның ортузунга калбаа-биле тайылбырлап турган.

Эрткен чылдың эгезинден бээр арыг орулга алдынып эгелээн болгаш материалдыг шаңнал фондузу тургустунган. Ооң күсели-биле социалистиг чарыштың тиилекчилеринге акша шаңналын тыпсып эгелээн. Чыл төнчүзүнде заводтуң эң эки ажылчыннарынга «он үшкү» шалыңны (база бир айның шалыңын) берген. Кижилерниң материалдыг сонуургалын ындыг янзылыг көдүргени коллектив кежигүннериниң күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн улам хайныктырган болгаш социалистиг чарышты массалыг болгаш үре-түңнелдиг кылдыр организастаарының материалдыг үндезинин тургускан.

Ай, квартал планын ажылчын, бригада, цех бүрүзүнүң кайы хире ажыр күүседир дээн хүлээлгелерин партия, профэвилел организациялары чыып, көргүзүг самбыраларынга чарлап бижээш, ооң күүсеттинип турарын доктаамал түңнеп үндүрүп турар.

Чарышты мергежилдер аайы-биле организастаарга ооң ажыы эки болурун дуржулга бадыткаан. Чүге дээрге тууйбу хептекчилери, тууйбу өртедикчилери болгаш оон-даа өскелер бригада болуп алган ээлчег ёзугаар ажылдап турарлар. Үш ээлчегниң кайы-даа бригадазының ажылдаар чери, кылыр ажылы, ажыглаар дериг-херекселдери бир дөмей. Ынчангаш хүн нормазын күүседири чүгле ажылчыннарның боттарындан хамааржыр.

Социалистиг чарыштың түңнелин үндүрерин узамдыктырбазы ооң дээштиг чоруун чедип алырынга база-ла ажыктыг. Мергежилдер аайы-биле чаржып турар бригадаларның түңнелин хонуктап үндүргеш, рекордчу көргүзүгнү чедип алган бригаданың чедиишкининиң дугайын тускай самбырага көрүштүг чараш кылдыр бижээш, бригадага ол-ла хүн 10, 15 азы 20 рубльдиң акша шаңналын тыпсып турар.

Ээлчег планын бригада бүрүзүнүң канчаар күүсеткенин, кижи бүрүзүнүң ол хүн чеже рубльди ажылдап алганын (разрядын барымдаалап) көргүзүг самбыразынга бижип көргүзүп турар.

Күш-ажылдың, социалистиг чарыштың организастаашкынынга материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерни мындыг янзылыг ажыглап турары чүгле сагылга-чурумну экижиткен эвес, коллектив кежигүннериниң эп-найыралын быжыктырган. Бригада кежигүннериниң кайы бирээзи ажылга үнмес азы халаажыргай ажылдаар болза норма күүселдези бергедээр, өске эштериниң ажылдап алыр ажыы кудулаар дээрзин кижи бүрүзү угаап билир. Ындыг чоруктарны болдурбас дээш бүдүн бригада туржур апарган.

Күш-ажылдың организастаашкынын мындыг янзылыг тургусканының ачызында прогулдаар, арагалаар чорук көскүзү-биле кызырылган. Чамдык бүдүрүлгелер арага уржуундан ажылга үнмээн азы ээриктер сергедир черге кирген кижилерге «он үшкү» шалыңның 25 азы 50 хуузун берип турар. Бо заводтуң коллективи ындыг таварылга болганда ол шалыңны шуут бербес деп шиитпирлээн.

Кижизидилге ажылын ындыг янзылыг тургусканы моон мурнунда ажыл шагы үзүп, арагалап турган Масляков, Сопов, Апрышкина дээн ышкаш эштерге эки салдарны чедирген. Олар ам эки ажылдап, хүннүң нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар апарганнар.

ДЕРИГ-ХЕРЕКСЕЛ АЖЫГЛАЛЫ

Бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун чедип алырда чүнүң-даа мурнунда дериг-херекселдерни эң бүдүрүкчүлүг ажыглаары, оларның үрелир чоруун болдурбазы болур. Септекчилер бригадазының ажылын эде организастаар. Бригада кежигүннерин беш звенога үскеш, оларның харыылаар участоктарын тодараткан. Ынчангаш дериг-херексел үрели бээринден ажылчыннарның анаа турар чоруу барык 5 катап кызырылган, а чамдык айларда ындыг чорук шуут болбайн турар.

Септекчилерниң шалыңын харыылап турар бригадазының кайы хире ажылдааныңдан дорт хамаарылгалыг кылдыр тургускан.

Кижилерниң күш-ажылын, оларның социалистиг чарыжын мындыг янзылыг организастааны заводка үнелеп четпес ажык-дузалыг болган.

Бирээде, кадр айтырыы шиитпирлеттинген. Моон мурнунда ажыл аар, акшазы эвээш дээш ажылчын ызырынмас турган. Ам штат долу четчелеттинген, кижилер боттарының ажылдаар черлерин үнелээр апарган.

Ийиде, чүгле бүдүрүлге көргүзүглери экижээн эвес, кижи бүрүзүнүң алыр шалыңы доктаамал өзүп турар. 1968 чылда ортумак ажыл-төлевири бир кижиге онааштыр 125 рубль боол турган болза ам 182 рубль четкен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң күсели-биле кижилерниң ажыл-төлевирин өстүрери социал-политиктиг улуг айтырыг. Чаа беш чыл планын ёзугаар Совет Эвилелиниң ажылчыннарының ортумак ажыл төлевирин 1975 чылда 150 рубль, ниитилелдиң хереглелдер фондузу-биле кады алырга 200 рубль чедирерин айыткан. Партия болгаш чазактың ол айтыышкыны бо коллективте чедиишкинниг боттанып турар.

КОЛЛЕКТИВТИҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Бүдүн коллективтиң ажыл-ижин чугаалап тургаш ында ажылдап турар кижилерниң дугайын ыттавайн барып болбас. Кызылдың тууйбу заводунуң ажыл-агыйының, сан-хөө байдалының экижээни, беш чылдың баштайгы чылының планын ай бурунгаар күүсеткени—ында ажылдап турар бүгү кижилерниң кызымаккай күш-ажылының түңнели. Боттарының бердинген күш-ажылы, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр бедик мергежили-биле бүгү коллективти чаа-чаа чедиишкиннерже сорук киирип турар мурнакчылар ында хөй. Тууйбу хептекчилериниң бригадазының бригадири коммунист А. Макшанов база-ла бригадирлер П. Черепанов, Л. Опрышкина, Д. Доможаков, А. Важенина, слесарь Ф. Семенов, экскаваторщиктер С. Баскаулов, хоорай Совединиң депутады В. Морозов, чолаачылар А. Архипов, А. Киселев, кургадыкчы П. Котляров, чүлүрүкчү А. Кочетков, кочегар М. Горелова болгаш оон-даа өскелер чүгле боттарынга онаашкан участоктары дээш эвес, бүдүн коллективтиң ажыл-херээ дээш сагыш човангыр ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: ээлчег мастери Любовь Георгиевна ТАШКИНА (солагай талазында) заводка 20 чыл ажылдап келген. Бо бедик мергежилдиг специалист, ол бодунуң ажыл-херээниң ёзулуг мастери кижи, ону республиканың Хүндүлел самбыразынга каш удаа киирип келген. Ооң чанында чүдүрүкчү Анатолий Алексеевич КОЧЕТКОВ—бо бүдүрүлгеге 1967 чылдан бээр ажылдап келген болгаш хүн бүрүнүң ажыл нормазын ол 120—130 хуу күүседип турар.

ФОНДУЛАР

Планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа системазынче шилчээн бүдүрүлгелерге үш кол фонд—бүдүрүлгени хөгжүдериниң фондузу, социал-культура хемчеглериниң фондузу болгаш материалдыг шаңнал-макталдың фондузу тургустунар болгай. Тууйбу заводунуң ол фондуларында чеже хөреңгилерниң барын болгаш ону кандыг чүүлдерге ажыглап турарының дугайын сонуургап көрээлиңер.

1. Бүдүрүлгени хөгжүдериниң фондузунда 35 муң рубль бар. Ол фондунуң акша-хөреңгизи-биле бо чылын туннельдиг кургадылга цегин алгыткан, ийи кургадылга камеразын туткан, белен продукция шыгжаар шөлдү бетоннаан, ДТ-74 тракторну, ГАЗ-51 автомашинаны, ажылчыннар хеви чуур машинаны садып алган.

2. Социал-культура хемчеглериниң фондузунга 8100 рубль кирген. Ол фондунуң хөреңгизи-биле № 17 уруглар садын септеп дерээн, радиоланы саткан. Пионер лагеринге база эвээш эвес чарыгдалдарны кылган. Ажылчыннарның дыштанылгазын организастап, теплоход болгаш автобус хөлезилээринге алаан түңнү үндүрген. Бо хемчеглерге 4 муң ажыг рубль чарыгдаттынган. Ам чаа кызыл-булуңну тудуп эгелээн.

3. Материалдыг шаңнал-мактал фондузунда 16 муң 600 рубль бар. Оон 7 муң рубльди эң эки ажылдаан бригадаларны, кижилерни шаңнаан. 8 муң рубль хүн бүрүде үндүрүп турар социалистиг чарыштың тиилекчилериниң шаңнаарынга чарыгдаттынган.

Завод төлевилелде көрдүнген күчүзүн ёзугаар ажылдап турар болза-даа, оон коллективи эки шынарлыг, ам-даа хөй продукцияны бүдүрер дээш ажылдап турар.

Кызылдың тууйбу заводу чаа чылга чедир пландан ажыр миллион тууйбуну тудугларга бээр деп бедиткен хүлээлгелиг ажылдап турар.

Бо арынны тууйбу заводунуң директору С. Г. Красноперов биле «Шынның» ажылдакчызы С. Д. Маады белеткээн.

Школачылар-биле ужуражыышкын

Тываның хоочун школаларының бирээзи — Кызылдың № 2 школазының хүн бүрү амыдыралында солун болуушкуннар хөй. Школа коллективи доозукчуларны чээрби бешки удаа амыдыралдың делгем оруунче үдеп үндүреринге белеткенип, 1947 чылдан бээр школаны дооскаңнарның дугайында солун материалдарны чыып турар. Күш-ажылдың хоочуннары, ат-сураглыг кижилер, чогаалчылар, артистер болгаш культураның ажылдакчылары-биле ужуражылгалар өөредилге-кижизидилге ажылында көскү черни ээлей берген. Шак ындыг кежээлерниң бирээзи эрткен дыштаныр хүнде бо школага болганын номчукчуларга таныштыраал.

Кежээкиниң чеди шак ам-даа четкелек. Школаның улуг залын үстүкү классчылар, башкылар долдур олургулапкан. Байырлал шинчилиг кеттингилээн, өөрүшкү-хөглүг уруглар, оолдар онзагай болуушкунну четтикпейн манап турары илдең. Байырлалдыг кежээниң хүндүлүг президиумунга чалаткан аалчылар кээп олуруптарга, залга адыш часкаашкыны диңмирей берди.

Күрүне шаңналының лауреады чогаалчы С. К. Тока-биле ужуражышкын кежээзин № 2 школаның директору М. О. Дамдынчап эге сөс-биле ажыткан. Тываның хоочун чогаалчыларының бирээзи С. К. Токаның ады бүгүдеге билдингир, ооң бижээн чогаалдарын чүгле Совет Тываның номчукчулары эвес, харын хөй националдыг Совет Эвилелиниң каш янзы аймак-сөөк улустары, ол ышкаш даштыкы чурттарда хөй-хөй кижилер номчуп турар.

Онгу класстың өөреникчизи Иргит С. К. Токаның чогаал ажыл-чорудулгазының дугайында илеткел кылган. Эрги, хожудаңгай, феодалдыг Тываның аар-берге, ажыг-шүжүглүг дүмбей амыдыралы каракка тодаргай чуруттунуп келген «Араттың сөзүнден» аңгы-аңгы үзүндүлерни өөреникчилер шээжи-биле чугаалагылаан.

Чогаалчының чурттап эрткен оруу—Тываның хүн бүрү амыдыралы-биле ханы холбашкан, ооң сөөлгү чогаалдары — аныяк Тыва республиканың бөгүнгү амыдыралы, күш-ажылчы бөлүүн кижилер, оларның тургузукчу ажыл-ижи.

Зоя Космодемьянская аттыг пионер дружиназының хүндүлүг пионеринге чогаалчыны хүлээп алган болгаш кызыл галстукту аңаа баглап берген.

С. К. Тока сөс алгаш мынча деп чугаалаан.

— Эргим өөреникчилер, пионерлер, комсомолчулар болгаш башкылар! Кичээңгейни салганыңар дээш өөрүп четтирдим. Бо школаның төөгүзүнде солун чүүлдер хөй. № 2 школа дижир бис, херек кырында бо Тываның бирги школазы болдур ийин. Маңаа хөй-ле кадрлар кижизиттинген. Шагда «шокар» школа деп адап турган, чүге дээрге маңаа аңгы-аңгы мергежилдиг кадрларны белеткеп турду. 1929 чылдан бээр-ле ук школаны билир мен. Ынчан бүгү Тыва Республикага 50 муң ажыг кижи чурттап турган болгай. Бөгүн бисте чүгле школачыларның саны безин 55 муң чедип турар.

Ак-көк хемниң чурту — Тывавыста амыдырал шынап-ла үндезини-биле чаартынган. 50 чыл оюн келир чылын демдеглээр Совет Эвилелиниң эң аныяк республиказы — Тыва АССР-ле экономика, эртем, культура хөгжүп сайзырап турар. Тываны бүгү совет улус, бүгү чурт тудуп тургузуп турарлар. Ооң тодаргай чижектерин бистиң амыдыралывыстан хөйү-биле тып ап болур. Хөй-хөй башкылар, эмчилер дээш өске-даа специалистер бисте шагда-ла келгеш, Тывада чурттап, ажылдап чоруур.

Кежээниң түңнелинде С. К. Тока ковчуг эки өөредилгелиг, быжыг сагылга-чурумнуг болгаш күш-ажылга ынак, эрес-шудургу болурун школачыларга күзээн.

Салчак Калбакхөрекович Токаның чогаал ажыл-чорудулгазынга тураскааткан концерт школага эрткен. «Араттың сөзүнден» «Шаагай» деп үзүндүнү школачыларның сценажыдып ойнааны онзагай солун болган.

Б. ДИРЧИН.

Ленинчи партияның дайынчызы

Чонунга макталдыг

Ак-Довуракта туттунуп турар Культура ордузунуң төлевилелиниң авторларының бирээзи ленинградчы архитектор К. В. Кузнецов-биле ол тудугнуң дугайын чугаалажы бердивис:

— Тудугжулар Культура ордузун чоокку үеде ажыглалга киирер дээш дыка-ла кызып ажылдап турар. Ылаңгыя шеверлел ажылын кылып турар бригадаларның кыстары эр-хейлер. Бригадаларны Зинаида Салчак биле Наталья Юпусова удуртуп турар. Ында орус, тыва, украин, хакас дээш, кандыг нацияларның кижилери чок дээр! А бригадири Зинаида Салчак партияның область комитединиң кежигүнү, Ак-Довуракта хүндүлүг кижилерниң бирээзи. Силер ооң-биле чугаалажып, ажыл-херээ-биле таныжып көрүңер—деп, ол сүмелей-дир.

Зинаида Салчаковна-биле чугаалажып эгеледим. Ол бодалып тура, мынча диди:

— Тудугга келгеним элдеп чүве. Бай-Тайгага ортумак школа дооскаш, Кызылга өөрүм-биле чеде бердим. Өөренир бе деп айтырыгны шиитпирлеп чадап турувуста, Красноярскиниң тудуг училищезиниң төлээзи ужуражы берген. «Тывага тудугжулар херек, биске барып өөрениңер» деп чалаарга, дагалзаг чок хапкан бис. Училищени доозуп турувуста, Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» комбинадының баштайгы ээлчээн ажыглалга киирер үе келген. Маңаа 1963 чылда келгеш электростанцияның, поликлиниканың, фабриканың, элээн каш чуртталга бажыңнарының тудуунга киришкен мен. 1965 чылда Ак-Довуракка профтехучилище дооскан аныяк уруглар кээрге, оларның бригадиринге томуйлаан. Өөрүм-биле кады чуртталга, бүдүрүлге, культура объектилерин тударынга киржип, кижилерге херектиг ажыл-ишти бүдүрүп турарымга өөрүүр мен...

Бригадада 15 кижи бар. Олар шупту чаңгыс кижи дег, күзел-соруктуг, ай санында планын 100 хуудан кудулатпайн турар болду. Ылаңгыя Серет Чудурукпай, Тамара Моңгуш, Зинаида Кужугет, Нина Кандан, Майя Ынаалай болгаш өскелерниң-даа адын бригадир чоргаарал-биле адап, ажыл-ижиниң дугайын хандыкшыл-биле хөөреп берди.

— Хостуг үелериңерни канчаар ажыглап турар силер, Зинаида Салчаковна?

— Ооң улуг кезин номчулгага үнер. Бичии кижилеривис база бар. Оларны өстүрер. Сөөлгү үеде К. Кудажының «Ырак булут», М. Кенин-Лопсаңның «Херээженниң чоргааралы» деп номнарын номчаан мен. Ам Зоя Воскресенскаяның Ленин дугайында тоожуларын болгаш рассказтарын номчуп тур мен. Солун-на ном-дур.

Эрткен сески беш чылда бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааны дээш чазактың «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле шаңнааның ханы медереп билип, бо беш чылда оон-даа бедик көргүзүглерлиг болурун ол планнап алган болду...

— Ам Культура ордузун чоокку үеде ажыглалга киирер дээш күжениишкинниг ажылдап тур бис. Эрткен он бир айларның бүдүрүлге планын 110 хуу күүседиивис. Амгы үеде бис СЭКП Төп Комитединиң чоокта болган Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдарын өөренип тур бис. Сессияның бүгү шиитпирлеринде бүгү-ле чүвени кижиге, ооң чаагай чоруунга деп бодал сиңниккен. Ол бедик сорулгаларны чедип алыры күжениишкинниг ажылдаарын негеп турар дээрзин билир бис. «Коллектив бүрүзү, кижи бүрүзү үре-түңнелдиг ажылдаан тудум, партияның салган сорулгалары улам чедиишкинниг шиитпирлеттинер апаар» деп, сессияга чугаалап турган. Ону бригадада кижи бүрүзү бедик харысалга-биле медереп билип турар. Бис бо чылдың планын хуусаа бетинде декабрь 25-те доозар бис. Ооң соонда хурал кылгаш, ажылывысты анализтеп чугаалашкаш, 1972 чылдың үлүүнге кирер бис. Ажыл хөй. Мындыг магалыг үеде ам-даа эки ажылдаксаазы келир-дир—деп ол чугаалады.

Бай-Тайга чурттуг бодуун херээжен, коммунист Зинаида Салчак — эрес-кежээ, мурнакчы, эш-өөрүнге хүндүлүг, биче сеткилдиг, ёзулуг коммунист кижилерниң бирээзи.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

ЧӨӨН СИБИРЬ — БАЙЛАКТАР ЧУРТУ

Чөөн Сибирьден чаа медээ келбейн баар хүн чер-ле турбас деп болур.

— Саян-Шушенское ГЭС-тиң тудугжулары беш чылдың баштайгы чылының планын хуусаадан элээн каш неделя эрте күүседипкен;

— Красноярскиниң алюминий заводунда бир дендии улуг корпусту хуусаадан бир ай эрте дужааган;

— Делегейде эң улуг Красноярск ГЭС-тиң сөөлгү агрегадын ажылдадып эгелээн. Ынчангаш станцияның күжү 6 миллион киловатт четкен...

Бо хүннерде ында бооп турар улуг болуушкуннарны санаары безин берге деп чугаалап болур. Чөөн Сибирь — бистиң чурттуң бешки кезии болгай. Ында экономиктиг хөгжүлде темпизи графикте айытканындан дыка мурнай чоруп турар. Чижээ, бо беш чылда бүгү чурттуң үлетпүр бүдүрүлгезин 47 хуу улгаттырар дээн болза, Чөөн Сибирьге ол үштүң ийизинден-даа артык кылдыр улгадыр!

Ол — Чөөн талакы районнарның хөгжүлдезин партияның онза чугулага көрүп турарының илерели-дир. Сибирь — чурттуң эгээртинмес байлааның кайгамчыктыг шыгжамыры. Ынчалза-даа ооң казымал байлаан ам-даа тодузун илередип, шинчилевээн.

Делегей бо хүннерде

Чугула шиитпирлер

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи **А. Бобиковтуң** дамчытканы болза:

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXVI сессиязы бактериологтуг (биологтуг) чепсекти болгаш токсиннерни ажылдап кылырын, бүдүрерин, курлавырларын мөөңнээрин хоруур, оларны узуткаар дугайында керээни 10 бадылаашкын болгаш бир дадагалзаашкын-биле чүүлдүг деп санаан. Ылаңгыя токсин химия бүдүмелдерин дайын сорулгаларынга моон соңгаар ажылдап кылырындан, бүдүреринден болгаш мөөңнээринден дадагалзаар деп хүлээлгени боттарынга алырынче бүгү күрүнелерни кыйгырып турар резолюцияны Ассамблея база хүлээп алган.

Кол Ассамблеяның хүлээп алган керээзи хуусаа чок. Ук керээ бүгү күрүнелерниң ат салырынга ажык, чазактары анаа ат салган чурттар ону бадылаар ужурлуг. Бадылал бижиктерни депозиторлар болур ССРЭ-ниң, АКШ-тың, Великобританияның чазактарынга кадагаладыры-биле дужаар ужурлуг.

Химия чепсекти ажылдап кылырын, бүдүрерин болгаш мөөңнээрин бүрүн хоруур, ону узуткаар дугайында дугуржулганы чарарын манавайн, өлүм чедирер болгаш тайбың сорулгаларга ажыглаттынмас химия бүдүмелдерин моон соңгаар кандыг-бир ажылдап кылыышкынындан, бүдүреринден азы мөөңнээринден дадагалзаар хүлээлгени боттарынга алырынче бүгү күрүнелерни КНО-нуң Кол Ассамблеязы кыйгырган.

Социалистиг чурттарның инициативазын ёзугаар Кол Ассамблея химия чепсекти ажыглаарын болгаш бүдүрерин бүрүн хоруур дугайында дугуржулганы дүрген чедип алыр сорулга-биле чугаалажыышкыннарны үргүлчүлээр деп, чепсегленишкинни дужүрер талазы-биле Женева комитедин кыйгырып турар резолюцияны хүлээп алган.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXVI сессиязы хүн чурумунуң база бир чугула айтырыы — чепсегленишкинни дужүрер талазы-биле бүгү делегей конференциязын чыылдырар дугайын чугаалажып көөрүн дооскан.

Пленарлыг хуралынга Кол Ассамблея бо айтырыгның талазы-биле резолюцияның төлевилелин ат чок бадылаашкын-биле чүүлдүг деп санаан, ооң авторлары болза социалистиг болгаш хөгжүп орар 27 чурт болган.

Бүгү күрүнелерге ажык болур ужурлуг конференцияны чыылдырар дугайында айтырыгны эң болур-чогууру-биле көөрүнче базымнарны саадал чок кылырының эргежок чугулазының дугайын резолюцияда чугаалаан. Чепсегленишкинни дужүрер талазы-биле бүгү делегей конференциязын эрттирери-биле холбашкан бүгү айтырыгларның талазы-биле боттарының санал-оналдарын болгаш бодалдарын КНО-нуң чиңгине секретарынга дыңнадып турарынче күрүнелерни резолюция кыйгырган. Бо бүгү айтырыгларның талазы-биле илеткелди Кол Ассамблеяның дараазында сессиязынга киирерин Ассамблея чиңгине секретарьга даасқан.

ГСЧП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

БЕРЛИН. (СЭТА). ГСЧП ТК-ның пленуму Берлинге болуп эрткен. ГСЧП ТК-ның кежигүнү, Күрүне план комиссиязының даргазы Г. Шюрер 1971—1975 чылдарда ГДР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының төлевилелиниң, 1972 чылда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планының төлевилелиниң дугайында илеткелди, ГСЧП ТК-ның кежигүнү, саң министри З. Бем 1972 чылда күрүне бюджединиң төлевилелиниң дугайында илеткелди кылган.

ГСЧП ТК-ның Бирги секретары Э. Хонеккер пленумга түңнел сөзүнге чүве чугаалаан.

ГСЧП ТК 1971—1975 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының дугайында, 1972 чылда улус ажыл-агый планының дугайында болгаш 1972 чылда күрүне бюджединиң дугайында хоойлу төлевилелдерин чүүлдүг деп санаан.

Индостанда байдал

Чөөн Бенгалияның найысылалы Даккада күрүне албан черлери ажыттынган. Бангла дештиң эрге-чагыргаларының Даккада келген бедик дужаалдыг төлээлекчилери административтиг аппараттың ажылын баштай берген.

Чурттуң ажыл-агый болгаш административтиг амыдыралының ажыл-ижин катап тургузар талазы-биле ажылче доп-дораан киреринче хандырылганың кол-кол черлеринде ажылдап турар бүгү кижилерни чаа администрация кыйгырган. Магазиннерни болгаш ажыл-херек конторaларын дагын ажыдып, таарымчалыг ажыл-чорудулгаже кирерин саналдаан.

Даштыкы информация агентилелдериниң дыңнадыын ёзугаар алырга, Яхья Хан болгаш ооң шериг администрациязы албан хүлээлгезинден дүжүп берзин деп негелделиг чыскаалдар Барыын Пакистанда эртип турар. Хамаатылар чазакты тургузарын чыскаалчылар негеп турар. Пакистанның улусчу партиязы база өске-даа хөй-нийти болгаш политиктиг организациялар ол чыскаалдарны организастап турар.

(СЭТА).

Башкылар шуулганы

САНТЬЯГО. (СЭТА). Өөредилге айтырыгларының талазы-биле бирги национал конгресс Чили найысылалда ажыттынган. Ону Чилиниң Чырыдыышкын ажылдакчыларының чаңгыс аай профэвилели организастаан. Ооң ажылынга чурттуң янзы-бүрү өөредилге черлерин төлээлээн 1300 хире делегат киржип турар. Даштыкы чамдык күрүнелерден аалчылар конгрессте келген.

Республиканың президентизи Сальвадор Альенде конгресске чүве чугаалааш, чуртта политиктиг байдалды анализтеп, чуртта чырыдыышкын, өөредилге системазын экижидер талазы-биле чазактың хемчеглериниң дугайын чугаалаан. Чаа шиитилелдиң кижизин кижизидер талазы-биле ажок улуг харысалганы башкыларга дагзып турар дээрзин ол айыткан. Чили күрүнениң хереглелдерин эң долу хандырары дээш өөредилге системазын доктаамал сайзырангайжыдарының эргежок чугулазын президент демдеглээн.

Ооң дараазында чүве чугаалаан чырыдыышкын министри Марио Асторганың демдеглээни: чорудуп турар чаартылгалар чырыдыышкынның база өөредилгениң бүгү системазын демократчыдарын баш бурунгаар көрген. Бодунуң ажыл-чорудулгазынга чырыдыышкын министерствозу ажылчын аңгыга, профэвилел болгаш хөй-нийти өске-даа организацияларга даянып турар. Улусчу чаңгыс эптиң чазаа чили аныяктарга эртем чедингир болзун дээш бүгү-ле болдунар чүвени кылып турар деп, ол чугаалаан.

ОН БИР ЧЫЛ ОЮ

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузу тургустунгандан бээр 11 чыл болган. Ол хүннү Мурнуу Вьетнамның чер болганында—хоорайларда болгаш көдээ черлерде, Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң баазаларында, ылаңгыя хосталган районнарда онза калбаа-биле демдеглеп турар.

Хосталганың Национал фронтузунуң удуртулгазы-биле улустуң патриотчу демиселиниң кол чаалап алыышкыны ол районнар болур. Мурнуу Вьетнамның черинде өлүм нептередикчизи америк бомбалар болгаш октар хүн бүрү дүжүп, шаажылакчылар тайбың чурттакчы чонну кара туразында дерзиилеп турар дайынның байдалдарында патриоттарның кол сорулгазы болза, хосталган районнарны камгалаары болуп турар. Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузу ол сорулганы алдарлыы-биле күүседип турар.

Улусчу эрге-чагырганың туруп келген он бир чылының дургузунда Хосталганың Национал фронтузу социал-экономиктиг болгаш демократтыг чаартылгаларны чорударының улуг дуржулгазын чедип алган.

Хосталганың Национал фронтузу болгаш революстуг Түр чазак аграр айтырыынче улуг кичээнгейни салып, чер хуваганының соонда дыка хөй районнарга күш-ажылчы дузалажылганың бөлүктерин тургузуп турар апарган.

Хосталганың Национал фронтузу биле МВР-ниң революстуг Түр чазаа чырыдыышкынны болгаш кадык камгалалын хөгжүдеринче улуг кичээнгейни салып, чогуур хемчеглерни ап турар.

Хосталган районнарны быжыглаары, хөгжүдери — Мурнуу Вьетнамның патриоттарының улам ыңайгы чедиишкиннериниң чугула фактору болур. Депшилгелиг бүгү кижи төрелгетэн ооң талазында.

И. ГАНДИНИҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

ДЕЛИ. (СЭТА). Бенгал улустуң удуртукчузу, Улусчу Лиганың даргазы Шейх Муджибур Рахманны барыын-пакистан кара-бажыңдан хостап үндүрерин чедип алырынче АКШ-тың президентизи Никсонну Индияның премьер-министри Индира Ганди «Санди таймс» солунга интервьюзунга кыйгырган.

Индия ындыг янзылыг кыйгырыгны делегейниң бүгү чурттарының чазактарынга база кылган.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам информация агентилелиниң дыңнатканын ёзугаар алырга, Мурнуу Вьетнамның фронтуларынга дайын чорудулгаларының үезинде Мурнуу Вьетнамны хостаарының улусчу чепсектиг күштери бо чылдың 10 айларының дургузунда дайзынның 230.000 солдадын болгаш офицерин сандан үндүрген.

Патриоттар 5 полкту, артиллерияның 9 дивизионун чылча шаап, дайзынның хөй санныг техниказын узуткаан.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

ПАРИЖ. (СЭТА). «Францияның хөй-нийтизиниң хөй нуруузу Баңгла дештиң улузунуң чөптүг негелделерин деткип турар» деп, француз чазактың төлээлекчизи Парижте даштыкы парлалганың клувунга медеглээн.

Бо негелделер кайы-даа улустуң бодунуң салым-чолун боду шиитпирлээр дүрүм ёзугаар эргезин барымдаалап турар дээрзин ол чугаалаан.

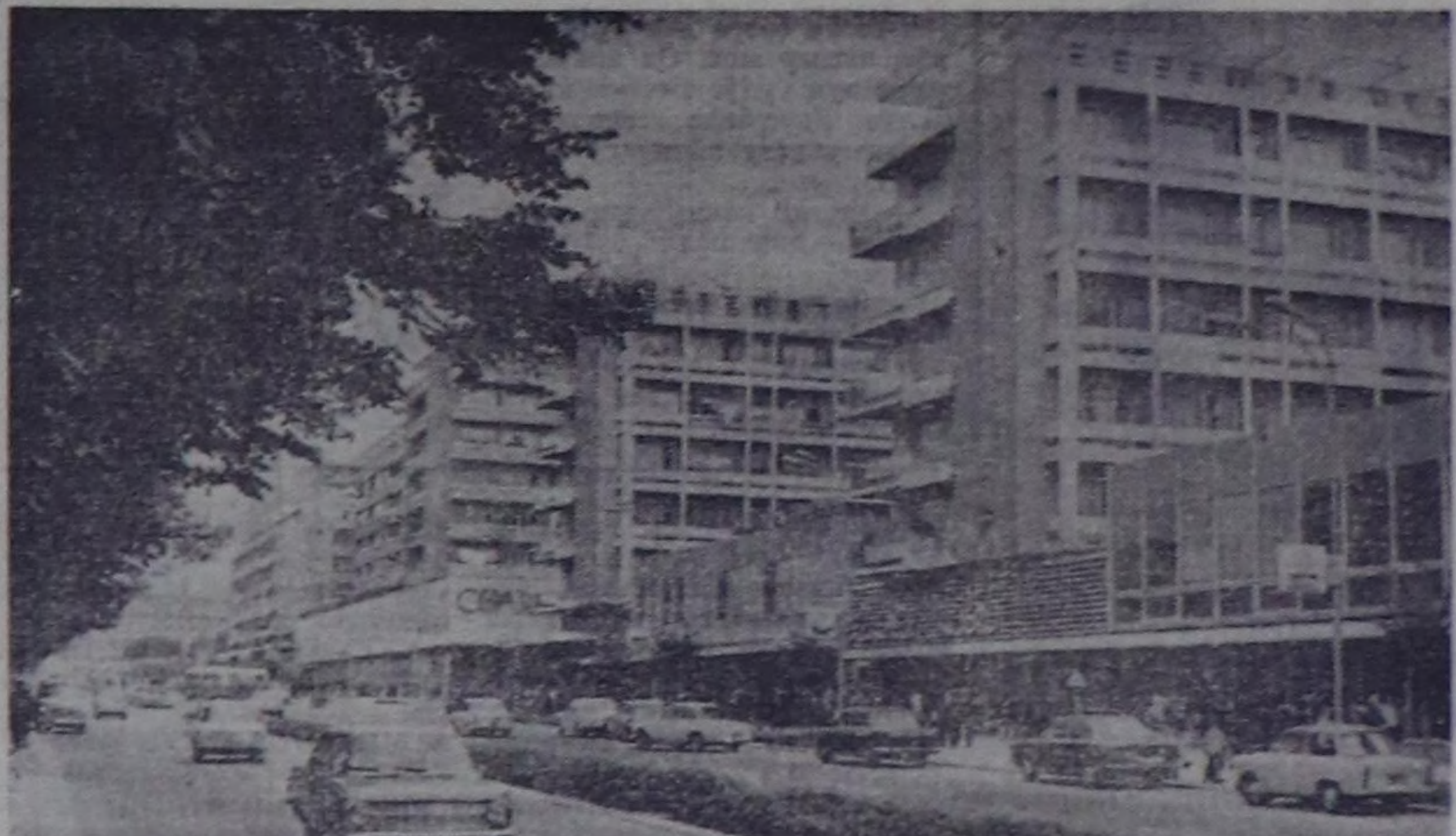

Болгария Улус Республика. Варнада Карл Маркс кудумчузу.

В. Мастюковтуң фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

МАОЧУ УДУРТУЛГА БОДУН СОЙГАЛААН

Кыдатта политиктиг болуушкуннарның кедерээшкини маочу удуртулганың ортузунда демиселдиң чидиин көргүзүп турар. Пекинниң каш санныг чагырыкчыларында бооп турар алгыш-кырыш, шош-содааның барын илереткен чүүлдер Кыдаттың парлалгазында безин ам көстүп кээп турар апарган. Оппортунистерни, «иштики дайзыннарны», «Мао Цзэ-дунуң шүгүмүнга» удур демисежип келген болгаш демисежип-даа турар бүгү кижилерни кадыг-дошкуну-биле шүгүмчүлээн улам чаа-чаа материалдарны пекин парлалгазынга бижип турар. Бо материалдар ам дээрезинде контрреволюстуг сүлчээчи ажыл-чорудулгазы дээш алды билдинмес кижилерни буруудадып турар.

Пекинчи удуртулга-биле харылзаалыг кижилерден парлалгага көстүп келгилээр информацияны ёзугаар алырга, бо үеде Кыдатта Мао Цзэ-дунга удур Линь Бяонуң «сүлчээзинге» холбаштыр «тайылбыр ажылын» партия ажылдакчыларының (хамааты болгаш шериг) ортузунга чорудуп турар. Бо тайылбырларны чажыт болдурар дээрзин ындыг хуралдарның киржикчилеринге шыңгыы дагзып турар.

Мооң-биле кады маочулар антисоветчи өжээнниг кампанияны өскүдүп тургаш, амгы политиктиг кризистен, экономика болгаш социал талазы-биле шиитпирлеттинмээн эмге-хаяажок айтырыглардан чонунуң кичээнгейин чардыктырарын оралдажып турар. Антисоветчи калчаараашкынның ээлчеглиг чалгыы кыдат пропаганданың бүгү органнарын хаара туткан. Совет Эвилелинге, ооң иштики болгаш даштыкы политиказынга удур кара сагыштыг даап бодаашкыннар, хоп-нүгүлдээшкиннер Пекин солуннарының арыннарында, радио дамчыдылгаларында, Синьхуа агентилелдиң тайылбырларында долган.

КНО-да маоцзэдунчу төлээлекчилерниң чугааларында нүгүлдээшкиннер, чогуш-кырыш Кыдатта антисоветчи хоралыг үүлгедиишкиннерге немешкен.

Болуушкуннарның чорудулгазы тодаргай турушту ээлээринче пекинчи удуртукчуларны албадапкан үезинде олар империализмниң күштери-биле чаңгыс аай бодалдыг болганнар.

Фактылар ындыг-дыр. Ол фактылар болза пекинчи удуртулганың улуска удур, империалисчи хөөннүг угланыышкынының база бир херечизи-дир.

(СЭТА).

Делегей амыдыралының чамдык айтырыглары

Тайбыңның эрге-ажыктарынга

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң тайбың дугайында программазын амыдыралда чайгылыш чок боттандырып турарының, социалистиг дем каттыштырылга чурттарының идепкейлиг болгаш тайбыңга ынакшылдыг политиказының түңнелинде Европа диптте дыка солун өскерилгелер болуп турар. Дүшкүүрлүг чорукту кошкадырының талазынче, янзы-бүрү социал-экономика системаларлыг күрүнелерниң тайбың догуннаашкынының болгаш кайы-кайызынга ажыктыг кады ажылдажылгазының талазынче чамдык эргилде мында көстүп келген. Бо угланыышкында чаа чугула базымнар кылдынган. ГФР-ниң болгаш Барыын Берлинниң аразынга дөрт аргыжылга дугайында ГДР-ниң ГФР-биле дугуржулгазын декабрь 11-де күштүг болдуруп дүрүмчүткен. Барыын Берлинниң доктаамал чурттакчыларының ГДР-же аян-чоруктарының дугайында ГДР-ниң чазааның болгаш Барыын Берлинниң сенадының аразында дугуржулгаларны база күштүг болдуруп дүрүмчүткен.

Ол дугуржулгаларны улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар. Чедип алдынган дугуржуушкун дөрт улуг күрүнелерниң Барыын Берлин талазы-биле дугуржулгазының күштүг болуп дүрген киреринге идиг бээр-ле болгай. Ооң-биле кады ол дугуржулга ГФР-биле болгаш Барыын Берлин-биле ГДР-ниң харылзааларын чогумчудуарының аргаларының талазы-биле улам ыңайгы базымнарга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң аразында дугуржулга — боттарының эргелиг ийи герман күрүнениң аразында делегейге ужур-дузалыг баштайгы дугуржулга болуп турар, ол дээрге Европаның дал ортузунда тургустунган төөгүлүг боттуг чоруктарның база бадыткалы болуп турар-дыр деп, даштыкы хайгааракчылар онзалап демдеглеп турар.

ССРЭ болгаш Польша-биле ГФР-ниң керээлерин күштүг болдуруп бадылаарының ёзулал-чурумнары эгелээни Европаның тайбың хөгжүлдезинге база бир өске чугула болуушкун болур-дур. ГФР-ниң чазаа ол керээлерни күштүг болдуруп бадылаар дугайында хоойлулар төлевилелдерин бадыладыры-биле барыын-герман парламентиге киирген.

Мынчангаш айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле нийти Европа чөвүлел хуралын шуут 1972 чылда-ла эрттиреринге улам таарышкан байдалдар тургустунуп орар.

Ынчалзажок болуушкуннарның ындыг байдалы Барыын чүкте «соок дайын» ёзузун дагын төрүттүндүрерин, дүшкүүрлүг чоруктуң кошкаарынга шаптыктаарын кызыдып турар ындыг бөлүктерге таарышпайн турар. Соңгу Атлантика блогунуң чөвүлелиниң Брюссельге чаа болган сессиязының түңнелдери харын ол дугайын херечилеп турар. АКШ-тың камгалал министри Лэйрд баштаан наточу дайынзырактар блок кежигүнү чурттарның шериг чарыгдалдарын көвүдедирин чедип алыр дээш эвээш эвес күжениишкиннерни үндүрген. 1971 чылда ындыг чарыгдалдар бажын ажып, 106 миллиард доллар ашкан турган. Ам ону оон-даа көвүдедирин негеп турганы ол-дур.

НАТО-нуң удуртукчулары, бирги ээлчегде ооң америк болгаш англи удуртукчулары, нийти Европа чөвүлел хуралының эң дүрген чыылдырарынга шаптыктаар дээш бүгү-ле болдунгу дег чүүлдерни кылган. Ындыг чөвүлел хуралды чыылдырарының идеязынга ажыы-биле удурланып диттикпейн, олар ол чөвүлел хуралды белеткээриниң болгаш эрттирериниң херээнге узамдыктырылга кылырының тактиказын ажыглай бергеннер. Ынчалза-даа ол мөзү чок турушту бодал наточу блоктуң бодунуң иштинге безин шыңгыы удурланыышкынга таварышкан. Бөлүк чурттар, оларның аразында Франция, Норвегия, Дания, нийти Европа чөвүлел хуралын идепкейлиг белеткээр болгаш кандыг-даа баштайгы негелделер чокка ону чыылдырар дээш саналдаан.

НАТО-да чөрүлдээлер барыын талакы чурттарның амгы политиказында ийи агымны, аткаар, «соок дайынның» караңгы үелеринче дедир тыртып турар күштерниң база боттуг чоруктуң оруунда туруп алган болгаш нийти Европа чөвүлел хуралын эң дүрген чыылдырарын Европага быжыг тайбыңның, айыыл чок чоруктуң системазын тургузарының практиктиг аргазы кылдыр көрүп турар күштерниң аразында бот-боттарынга удур туруушкунну көргүзүп турар.

АГРЕССОРЛАР, ОЛАРНЫҢ КАМГАЛАКЧЫЛАРЫ

Араб чурттарга хамаарыштыр Израильдиң чорудуп турары агрессчи политиканың түңнелинде Чоокку Чөөн чүкте дүшкүүрлүг чорук кошкаардан туржук, харын делегейниң бо кезээнге чаа шериг чөрүлдээзиниң улуг кыжаңыышкынын тургузуп турар. Чогум-на харын мооң ужурунда Чоокку Чөөн чүкте байдалче КНО-нуң Кол Ассамблеязының Нью-Йоркта сессиязы онза кичээнгейни салган. Күрүнелерниң аажок хөй нуруузу израиль агрессорларны болгаш АКШ баштаан оларның камгалакчыларын шиитпирлиг буруу шаап, араб улустарның чөптүг херээн деткип турары ол айтырыгны сессияга он хонук чугаалашканы бүзүрелдиг көргүскен. Израиль болгаш америк делегацияларның кажарлаашкыннарынга чөрүштүр Кол Ассамблея бөлүк африка-азия чурттарның саналдаан резолюциязын хүлээп алган. Өске чурттарның девискээрин күш-биле эжелеп алыр чорукту болдуруп болбазын ол резолюцияда бадыткаан болгаш эжелеттирген араб девискээрлерден бүгү израиль шериглерни үндүрбээн шаанда Чоокку Чөөн чүкке быжыг тайбың туруп шыдавас дээрзин онзалап демдеглээн.

КНО-га бадылаашкыннарның түңнелдери израиль агрессорларны болгаш оларның америк камгалакчыларын делегейде чааскаанзырадыр көөр чоруктуң улам өзүп турарын көргүскен. Каирниң «Аль-Ахбар» солунунуң онзалап демдеглээнин ёзугаар алырга, КНО-нуң Кол Ассамблеязының резолюциязы Израильге шериг, экономиктиг, политиктиг дузаны көргүзүп, ооң эжелекчи чүткүлдерин деткип турар Каттышкан Штаттарның туружун база буруу шаап турар.

АКШ-тың Израиль-биле быжыгып турар эвилелиниң дугайын дыка хөй фактылар, ооң иштинде израиль премьер-министр Голда Меирниң чоокта чаа Вашингтонга чорааны база херечилеп турар. Ол аян-чоруктуң үезинде дыка хөй айтырыгларның талазы-биле, чижээ, америк дайынчы самолёттарны Израильге база дагын бээриниң дугайында дугуржуушкун чедип алдынган.

Израильдиң агрессчи угланыышкыны, КНО-нуң Кол Ассамблеязының резолюциязын израиль удуртукчуларның күүседир тура чок дээрзин бодалы америк чагырыкчы бөлүктерниң Израильди камгалап болгаш анаа өмээржип турарының дорт түңнели-дир. Чоокку Чөөн чүкте тургустунган байдал дээш бүгү харысалга Израиль-биле кады америк империализмге шуут онаажыр апаар.

Н. ЧИГИРЬ.
(СЭТА).

ШЫЛГАРАҢГАЙ ЧЕДИИШКИН

Академик И. И. АРТОБОЛЕВСКИЙ тайылбырлап тур

Космос автоматиказының дузазы-биле Марсты шинчилээриниң талазы-биле 1971 чылдың төнчүзүнде эгелээн ажылдар өртемчейниң шинчилээриниң бүгү төөгүзүнде аңаа деңнээр чүүл чок деп болуруң Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры академик И. И. Артоболевский СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

Бистиң карактарывыска көзүлдүр-ле кылгылаан хөй-хөй дуржулгалар болза, совет эртем болгаш конструктор угаан-бодалының дештилгелиг артыкшылдыын, космос делгемин шинчилээр талазы-биле бистиң программавыстың сөксаал чок, эчие сорулгалыын бүзүреддии-биле бадыткап турар-дыр деп, академик уламчылаан.

Марсты шинчилээр ажылды бистер хөй талалыг деп чугаалап турар болгай бис. Чүге дээрге, ол үеде планетаны шинчилээриниң ийи аргаларын холбаштырып: кылымал эдеринчилериниң орбитазындан болгаш ооң кырынга шуут хондуруушкунуң түңнелинде ону шинчилеп турар бис. Ынчангаш автоматтыг станциялар «Марс-2» болгаш «Марс-3»-түң планеталар аразынга хөй ай дургузунда ушканының соонда, оларны Марстың кылымал эдеринчилериниң орбита-оруунче киирген болгаш ол планетаны эртем талазы-биле шинчилээриниң программазын кады күүседип чоруп турары билдиңгир болгай. Олар Марстың кырын чурукка тырттырган, ону Черже боттары-ла дамчыдып берип турар.

Ол ийи станцияларның чедиишкинниг ужудуушкунун болгаш кудулап бадырар аппаратты Марстың кырынга чымчаа-биле барып хонганын чүүл-бүрү чурттарның эртемденнери совет эртемниң болгаш техниканың чаа шылгараңгай чедиишкини, делегей эртеминге эң чугула салыышкын деп үнелеп көрүп турар.

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Марс-2» болгаш «Марс-3» деп кайгамчыктыг аппараттарны бедик-биле үнелээн. Ынчангаш техниктиг эртем талазы-биле ажылдап, машиналарның болгаш оларның башкарылгазының амгы болбаазыраңгай теориязын сайзыраңгайжыдып турар эртемденнер, бистер ол автоматтыг станциялар дээрге, Ада-чурт үлетпүрүнүң база бир эң улуг чедиишкини деп көрүп турар улус бис. Ол—бистиң эртемивистиң болгаш техниканың канчаар-даа аажок улуг аргаларының херечизи-дир.

Улам парын эртем-техниктиг сорулгаларны шиитпирлээринге автоматтыг херекселдерни ажыглаарының улуг кедилини космоска, бо парын дуржулга кылганы тодаргайы-биле бадыткап турар.

Кел чыдар чаа чылдың бүдүүзүнде бистиң улусту космосту шинчилээринге кайгамчыктыг чедиишкини-биле өөрткен кижилерге шуптузунга сагыш-сеткилдиң бүгү-ле ханызындан байыр чедирик сээзи кээр-дир.

Дуржулгазын солушкан

Чадаана. Ак-Довурак хоорайларның мөгелериниң эш хуузунуң ужуражылгазы Чадаана хоорайга болуп эрткен.

Баштай хостуг хүрешке ийи хоорайның 48 мөгези күжүн шенешкен. Дензи аайы-биле Алексей Монгуш, Сергей Шаравин (ийилээ Ак-Довурак), Юрий Куулар, Ооржак Чадамба, Михаил Монгуш (үжелээ Чадаана) олар тиилекчи болганнар.

Тыва хүрешке 16 шилиндек мөге хүрешкен. Чадаана хоорайның төлээзи Санаа Билчиир шүүлген, Виктор Доржу (Ак-Довурак) ужүүрлешкен.

Чадаананың мөгелери бирги черни алган. Тиилекчилеринге шаңналдарны тывыскан.

Түңнелинде ССРЭ-ниң спорт мастери Фёдор Ондар-биле (Ак-Довурак) спорт мастеринге кандидат Владимир Мандан-Хорлуунун (Чадаана) хостуг хүрешке көргүзүг хүрежин организастаан.

Ийи хоорайның мөгелериниң эш хуузунуң ужуражылгазы спортчу мергежилди бедидеринге болгаш арга-дуржулгазын солчурунга дузалаан.

М. СЕВЕН.

АВТОЛАВКА САДЫГЖЫЗЫ

— Кандыг-даа ажылдың чедиишкинин ону харыылап турар кижиниң бодунуң ажылын эки билиринден, ону тывынгыр, чогаадыкчы ёзу-биле чорудуп, аңаа мергежээниндей, ниити билииниң деңнелинден, коммунистиг мөзү-шынарының бедииннен кол хамааржыр—деп, Эрзин райпозунуң автолавкада ажылдап турар мурнакчы чолаачы-садыгжызы Борий Нүрзаттың чугаалап турары черле чөптүг.

Автолавкага чолаачылавышаан, садыгжы болуп ажылдаары ындыг-ла белен эвес. Ылаңгыя «Мөрен» колхозтуң малчыннары суур төвүнден 60 километр хире ырак черде ниитиниң кодан-сүрүүн кадарып, күрүне мурнунга хүлээлгезин кыштың соогу, чайның изии дивейн күүседип чоруурлар. Оларның янзы-бүрү бараанннар, аъш-чемге негелдезин хандырар сорулга Нүрзаттың улуг-хуузунга онаажыр.

Ол 1964 чылдан бээр чолаачылап, садыглап келген. Автолавка садыгжызы Борий Нүрзат бүдүрүлге планын ай, квартал санында доктаамал ажыр күүседиринден аңгыда, бодунуң башкарып турар машиназының кывар-чаар материалдарын үргүлчү камнап ап келген.

Садыгжы кижиге бир кол чүүл—херегленчилерниң чагыг-дилеглеринге дыңнангыр, эптиг-ээлдек болуру болгай. Борий Нүрзаттың ажыл-ижи-биле таныжарга, шынап-ла, шак ындыг кижи. Автолавкага садыглажып келген улуг, бичии кижилерге бараанннар дугайында кыска тайылбырны кылып бээр чаңчылдыг. Чонунга телептиг-биле бараан болуп, планныг онаалгазын үргүлчү күүседип, кызымак ажылдап келгениниң ачызында чаа беш чылдың баштайгызының бүдүрүлге планы күүсеттинериниң кырында келген.

Кижиниң эки кылган чүүлдери элеп читпес, чонунга өртектиг үнелелди алыр. Борий Нүрзат ырак-узак коданнарда малчыннарны бараан-биле үзүктелиишкин чок хандырып, партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш күжүн, мергежилин күштүг күзел соруу-биле ол чаа күш-ажылчы чедиишкиннерже мөөңнеп чоруур. Аңаа эрзинчилер чоргаарланыр.

С. ДАҢЗЫ.

Ылап-ла Тумат мен бе?

Туматтың чижээ мындыг чүве, ооң чугаалааны болза:

«...Ынчан Москвадан лектор кижи бистиң районга делегей байдалының дугайында лекция номчуп чедип келген. Ону дыңнап алыр дээш, лекция болурун чарлаан хүн, кежээ чедип кээп, лекторнуң чоогунда олутту ээлентим. Лекция эгелээн, лектор бедик иидирде болган ужурунда, кулаам-даа, бажым-даа өрү углаан, лекторнуң думчуу көстүр, лекция сагышка кирбес, чеже-даа кичээнгей салырынга берге болган. Караам шокараңайнып, бүлүртүңнеп, лекторнуң үнү чүгле дыңылаар, оон улам бичиилеп, ырап бар-ла чыдар. Кулаамны салаам-биле чушкуп, караам чивеңнедип, бажым чаярымга-даа дедир баар апарды.

— Эй! Кандыг-дыр мен, канчап бардым?—деп, чанымда орган таныырым кижиниң шенээнден тыртпышаан, байдалым чугааладым.

— Анчыыцны, канчап орар кижи сен Тумат, анаа-ла кижи-дир сен. Дашкаар үнгеш, сериттенивит!—деп, демгим лекция дыңнаар дээш мени-даа херекке албады.

Ам канчаар, шынап-ла сериттенип аар дээш клуб эжиинде чадаже үнүп келдим.

‥Туматтың аарыының кол чылдагаанын билип алыры-биле ооң бо байдалын медицина эртеминиң талазы-биле канчаар тайылбырлаза экил дээрзин көрүптээлиңер. Шынап-ла—кижиниң мээзи, оорга чүнү, нерв системазы кайгамчык нарын организастыг материя. В. И. Ленин—[illegible] болгаш тодарадыр, бойдусту чагырар эргези улам улгадыр» деп кижиниң угаан-медерелиниң дугайында дорт болгаш тода чугаалаан.

Медицина талазы-биле улуг орус эртемденнер И. П. Павловтуң болгаш И. М. Сеченовтуң тодарадканы-биле алырга кижиниң бүгү-ле шимчээшкинин мээзиниң, нерв системазының ажыл-чорудулгазы, бисти долгандыр турар бойдустуң хамаарылгазы, дээшкиниң салдарынга харыызы болур. Кижиниң нерв системазы, черле ынчаш бүгү-ле диригамытаннарның нерв системазы даштыкы болуушкуннарга харыыны кылырда оожумнадыр, далаштырбас, азы дүрген, хенертен кылыр шынарлыг болгаш оожум болгаш дүрген харыылаарынга деңзилешкек деп болур. Ол деңзилешкек деп чоруктуң үрелгениндеен аарыыр болза, чамдык кижилерни бис (нерв оожум, далашпас чоруу улгады бергенде) далып калгаш, билинместээн, азы (нерв дүрген, далажыр чоруу улгады бергенде), нервилиг, ажынычал, туттунуп шыдавас, «чүрээ, угааны баксыраан, «чугаазы көвүдээн» дижир бис.

Тумат канчап аараанын? Ол лекция дыңнаар дээш кичээнгейлиг, күжүн мөөңнээш (дүрген, азы далажыр чоруктуң нервилерин ажылдаткан) олуруптарга лекторнуң үнү дыңылааш, ыракта чүве ышкаш дыңналып, караа бүлүртүңнеп (оожургадыр нервилер дүргедей берген) эгелээн. Ол чүл дээрге нерв системазының деп, деңзилеништек ажылдаар чоруу (ооң аарыының уламындан үрелгеш,) оожумнадыр нервилерниң күжү улгадып турганы ол.

Оон ыңай Туматтың чугаазын көрүп көрээлиңер.

«...Оттуп, караам ажып кээримге улуг соңгаларлыг, хончуг аккыр кылдыр чугайлаан, демир ялчирбелерлиг, чымчак сыртыктыг, ак чоорганныг орун кырында, чылыг өрээлде чыдыр мен. Даң адып, хүн үнүп келген. «Кайда кижи боор мен? Лекцияга органи, чада кырынга үнүп келгеш, таакпылап турган болгай мен. Оок ыңай чүү болган? Канчап баргавым ол?» деп бодавып, аайын тыппайн чыдыр мен. Ковайып турайн дээримге эът-кежим чуурук, бажым аар, оорга сыртагар, улуг аарып турар чүве-даа чок. Уйгум бе, дүжүм бе? дээрзин билбейн-дир мен. Ковайып келгеш, соңга оттүр көөрүмге бистиң совхозтуң конторазы костүп тур. Ам бодап орарымга бистиң участок эмнелгезиниң бир өрээли болгу дег. Ынчап олурумда участок эмнелгезиниң сестразы Маша кирип келди. Кезек шимчевейн, тура дүшкеш көрүп, амыр-менди-даа чок. Мен база көрүп, алаң кайгап ор мен. Дүжүм боор, азы ылап-ла Тумат мен бе?» деп боданып ор мен.

— Экии, Маша, бо бистиң эмнелгевис бе?—деп, чугаалаарымга чугаам үнүң бодумга дыңналып турар болду.

— Ийе, бистиң эмнелгевистар, дүүн кежээ силерни клуб эжиинге дыдып калган чыдырыңарда эккелген—деп мындыг. Мооң мурнунда ындыг таварылга турбаан кижи мен.

Участок эмнелгезинге чээрби ажыг хонук эмнеттим. Эмчилер мени «эпилепсия» дээр аарыг дээрзин тайылбырлады. Эмнеткеш шуут каң-кадык болуп, ажылдап турдум. Арагалыг кандыызын-даа ишпезин, таакпы тыртпазын сүмеледи. Совхозтуң саанчы бухгалтериязының ажылы чамдыкта чай чок апаар, эш-өөрлер шөлээлеп азы аарый бээрге дакпырлап ажылдааш хондур ажылдаар таварылга база турар. Бир катап ынчаар он чеди хонук ажылдап, уйгу чедишпес, баш аар, карактар кызыл чорул турган шыдаштым-даа. Амыдыралга кандыг-даа чүве туруп кээрин кижи бүрүзү билир-ле болгай. Хуг-бай, ынчап ажылга ажаанзырап турумда төрелим кижи чок апарган. Сөөлгү оруунче ону үдеп, хой эвес-даа болза бир неделя хире, кежээниң-не эш-өөрүң, ырак-узактан келген дөргүл-төрелдиң кажыдалын кады үлежип, арага ижипкен мен.

Бир-ле эртен ажылдаар черимге келгеш, хончут таптыг олурупкаш, самбыц-биле чай чок ажылдап ор мен. Ынчап олурумда караам бүлүртүңнеп, кулаам муңгаштады берди. Аарыыр чүве-даа чок. Самбыңым көөрүмге хову ортузунда дистинчипкен хойлар ышкаш талый берген.

«Мынчап барганымда хоржок кижи чораан мен» деп боданган, саазын, карандажым, самбыңым стол иштинче суп эгеледим.

...Мынып-даа ышкаш, оттуп-даа ышкаш чыдыр мен. База-ла эмнелге хевирлиг. Боданып чыдарымга бичээги-ле чыткан эмнелгемде хевирлиг. Чанымда чыткан аарыг кижини көөрүмге, бистиң совхозтуң эвес, а өске совхозта ажылчын комитединиң даргазы. «Бистиң совхозтуң участок эмчизинге чоп эмнеди берген кижи боор» деп бүдүү карүп чыдыр мен. Ол аразында районнуң улуг эмчизи кирип келди. Улус-биле экилешкен. аарыг удусту айтырып чоруп олур.

— Чө, ам кандыг-дыр силер Тумат?—дивиштаан менде келди.

— Экидир мен, эмчи, аарыыр чүвем-даа чогулу. Силер кажан келдиңер? Бистиң эмчилер мындаа мынчап баарымга дораа экиртир эмнедиер—дидим.

— Кажан келдиңер деп чүвүл, Тумат, мен черле мында ышкажымгай, улуг эмчилең турар ван—деп, эмчи кайгаан хевирлиг көрдү. Мен база шуут кайгап:, «уйгум бе?» деп-даа бодай бердим.

— Боларны таныыр сен бе?—деп, чанымда даргаже айтыдыр.

— Кижиниң таныыр кижизин ынчаар айтырар, меня чүге шенеп айтырып тур силер, эмчи—деп арай эпчоксунуп, айтырдым.

— Мени таныбайн чыдар хире бооруңга ынчаарым олдур ийин, Тумат,—деп улуг эмчи айтыра-дыр.

«Ам кайда кижи боор мен» дээш хончуг дүргел ковайып олуруп алгаш соңга өттүр ынай-бээр, палатада кижилерни долгандыр көрүп ор мен. Ыыт чок мен. Ам билип олурарымга участок эмчизи эвес, район эмчизи. Кады чыткан өөрүм, улуг эмчи чанымда, дарга ыыт чок, мени көрүп, шыыпшып апарды. «Мени орта эвес, угааны солуудаан боор деп орлар боор» деп бодап шиги-баарым ойуп, канчаар-даа боданырымга ону бүзүредикши дег сөстер тывылбайн-дыр.

— Мени чүрээ баксыраан, сээдеңнээн кижи деп бодайдыр силер бе? Мен мындаагы ышкаш билинмейн барган кижи-дир мен. Район эмчизинге эккелгенин безин билбес, участок эмчизинде мен деп бодадым. Нервизи ындыг кижи арага-дары ишпес, «организмиң арага хүлээп албас» деп эмчилер чагып турда-ла арагалап турдум—дээш, барык үнүм сириңейниц, тыртынып олурумда-ла алгыртына бээрге, бажым чыккыдайнып аарый берди. Бажым туттунупкаш, доңгайып, ыыт чок олурупттум...

Шынап-ла Туматка эмчилер ындыг чагыгларны кылганы шын болгаш ооң нервизи арага аймаан хүлээп албас, арагага организмиң удурланыр, ону ылгап үндүрери берге деп чүвени билгени медицина эртеминиң ажыдыышкыннарынга дүгжүп турар.

Черле ынчаш сөөлгү үеде кижилерниң организминде чүгле арагага удур эвес, а харын-даа чамдык эмнерге безин таарышпас, «эм аарыы» тыптыц, «эм аарыындан» өлүр чоруктар тыптып турар.

Тумат ам ийи чыл арага аас дивээн. Ооң аарыы кирбестээн. Каң-кадык. Бо мындыг байдалын солуга бижиир дээш дидинмейн турган. Оон дидээн ёзугаар мону бижидим.

Д. КУУЛАР,
эмчи.

Эрзиниң Бай-Даг суурунда медпункт эргелекчизи фельдшер Тамара Михайловна Отсур чаа ажылдап эгелээн-даа болза, чонның хүндүлелин бодунун ак сеткилдиг, ээлдек эвилең, мергежилдиг ажылы-биле чаалап алган. Суурнуң чурттакчылары аңаа бедик хүндүлелди чедирип, кодээ Советтиң депутадынга соңгааннар.

ЧУРУКТА: Тамара ОТСУР аарыг кижини шинчип турары.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Грипп болгаш оон камгаланыры

ЭМЧИНИҢ СҮМЕЗИ

Грипп бүгү аарыглардан эң-не хадавырлыг аарыг. Аарыг кижиден кадык кижиже агаар дамчыштыр — чараа, дүкпү, чөдүрүп, азырганындан болгаш чугаалашканындан дамчыыр. Чараа, дүкпүнүң чаштанчызындан аарыгның тывылдырыкчызы—вирус тыптыр. Оон аараан кижи кадык кижилерге ол аарыгны халдадыр. Грипптиң вирузу думчуктуң, чымчак картынче болгаш аас иштиниң ылбыргай картынче, кегжир бооставже, бронхилерже халдааш, аңаа дүрген өзер.

Грипп—айыылдыг, дүрген нептерээчел аарыг. Ол халдаан соонда илереп келир үези каш шак эрткенде азы 1—2 хонуктан билдине бээр болгаш колдуунда хенертен эгелээр. Аарыг кижи шагзырап, шыырныгып, баш аарыыр болгаш оорга, курлак, сөөктер, чүстер ыстап, бүгү мага-бот аарыыр. Эът изии дүргени-биле көдүрлүп 39—40 градус чедип, эм ижип турза-даа 4—6 хонук хиреде чавызавас.

Чамдык үелерде думчуктан сут төктүр, ол болбайн барып база болур. Чараа ажырарга боостаа аашкылыг апаар. Чамдыкта кулактар аарыыр, боостаа киргиржээш болгаш үзүк чок хаккылааш чөдүл тыптыр. Грипптиң тыптырының баштайгы демдектери ындыг. Бир эвес каданнавас болза ындыг таварылга 1—3 хонук болганда аарыг кижи чоорту сегий бээр. Аарыгның эгелээнинден бээр 4—7 хонук болганда чоорту күш-ажыл кылыы болурунга чедир сегиир.

Грипп чамдык таварылгада болгаш чок каданнаар. Ооң түңнелинде өкпе дегдиришкининге чедирип (ылаңгыя бичии уругларга) өкпе аарыы, өкпеге, думчук иштинге, ортаакы кулакка дегдирер.

Грипп чүгле аар болгаш узун хуусаалыг аарыг эвес, харын кижиниң амызынга айыылдыг. Грипптен аараан кижилерниң саны каш неделя иштинде канчаар-даа аажок улуг хемчээлге чедип болур.

Грипп-биле демисел дээрге, оон аараан кижилерни баш удур эмнээри болур. Ындыг хемчег кадык кижилерни грипп халдавырындан чайладырының кол аргазы. Аарыг кижини долгандыр турар кадык кижилерни аңгылаары эргежок чугула. Нити чурттарга черинге аараан кижини тускай өрээлге чыттырып тускайлаар. Өг-бүлеге аараан таварылгада өгнүң кадык кижилеринден тускай өрээлге чыттырар ийикпе азы өрээлдиң чартыын аарыг кижиге тускайлап көжеге-биле аңгылаза чогуур.

Аарыг кижи чөдүрер азы азырар таварылгада аскын, думчуун думчук аржыылдыбиле дуглаар херек. Аңаа аржыылды тускайлап, дүкпү савазын чашпыга салыр, сава хлорамин ийикпе азы хлорлуг чугай ээзилдирген суглуг болза эки. Грипп болдурбас төлээде хол тутчуп мендилежирин, ошкажырын болдурбас. Аарыг кижи ажаап турар үеде аасты, думчукту 4—6 каът марладан кылган маска биле дуглаар.

Аарыг кижиниң чоттунар болгаш думчук аржыылынга, дүкпү савазынга деггенде холду ылап-ла саваңнап чуур херек. Бажың иштин удаадараа эки агаарладыр. Ажыглааны аяк-сава, эт-херекселин хлорамин ийикпе хлорлуг чугай холуксаалыг изиг суг-биле чуур. Иштики хевин чуурда хлорамин ээзилдириглиг сугга булгааш чуур. Шалазы, хаалганы, ыяш бүдүмелдерни база хлорлуг чугай ээзилдирген сугга чууру [illegible]. Хлораминни ээзилдирерде литр сугга столовая омааш иштиң эмин холуур. Хлорлуг чугайның ындыг холумаан алыры-биле ону улуг омааш иштии алгаш (20 грамм) демир-хууң иштиң сугга ээзилдириптер ийикпе, бичии омаастың чартык кезиин литр сугга ээзилдирип булгааш туруптурупттар.

Республиканың Кадык камгалал министерствозу грипп-биле демисел дугайында тускай хемчеглерни ап турар. Чижээ, грипп нептерээн үеде эмнелге черлеринче аарыг кижилерниң баарын соксаткан болгаш медицина дузаламчызының бажыңнарынга эмнээриниң хемчеглерин ап эгелээн. Грипптен аараанар эмнелге черлеринче барбайн эмчи дузаламчызын бажыңнарынче чалаарын сүмелеп турар. Ол чорук эмчи шинчилгезинде келгеш өске янзы-бүрү хоочу аарыглыг кижилерниң грипптен аарыыр чоруктан чайладыр.

Грипптен аараанар ону болдурбас дээш чыттырып эмнепириниң чурумун сагыыры чугула. Чылыды шуглаттынарын сүмелеп турар. Чугула изиг суксун: малиналыг, лимочечектиг, чыжырганалыг шайны ижери аарыг кижиге ажыктыг. Перецтиг, уксустуг ажыг болгаш дустуг чемнерни ажыглаан болбас. Ол ышкаш чемге тынып органнарының чуга картарын аарзындырып, чөдүргү келир хрен, горчица, тоорук болгаш өске-даа продуктуларны ажыглавас. Аарыг кижилер гигиенаның дүрүмнерин шыңгыы сагыырын сүмелеп турар.

Чамдык аарыг кижилер эмчиниң сүмези чокка янзы-бүрү эмнерни ажыглап, сульфамид болгаш өске-даа антибиотиктер-биле боттары хуузунда эмнээринге ынак. Эмнерни ынчаар ажыглаары хоралыг. Ооң ужуру чүл? Аарыгның нептередикчилери микробтар—эм чогуур хемчээлинге чедир бердинмээнинден аңаа чаңчыга бээр болгаш аарыгның когун үзе үзүткаарынга шаптыктаар. Ооң соонда сульфамид эмнер болгаш антибиотиктер өкпе дегдиришкининге удур күштүг шыдарын чадыриптер. Ынчангаш ону ынчаар эмнээрин сүмелевейн турар болгаш эмчиниң сүмези-биле эмнепири чугула.

Грипп дээрге эң-не халдавырлыг болгаш айыылдыг аарыг дээрзин база катап чугаалап каары артык эвес. Ынчангаш грипп үезинде медицина дузаламчызын херекке албас, эмчиниң сүмезин сагывас ындыг кижилер онза айыылдыг.

Грипп-биле демисел — чиик эвес сорулга, ону халдавырлыг аарыгларга удур комплекстиг санитар-гигиенаның болгаш эмнелге черлериниң дузазы-биле шиитпирлеп болур. Ооң-биле демиселдиң эң эки аргазы—халдавырлыг аарыгларның өзүн, тараарынга удур алган бүгү хемчеглерни кижи бүрүзү шыңгыы сагыыры чугула.

Ю. АНТОНОВ,
республиканың санитар чырыдыышкын бажыңының кол эмчизи.

ХООЧУННАР СЛЁДУ

Кызыл хоорайның партия, комсомол, дайынныр болгаш күш-ажыл хоочуннарының слёду болуп эрткен. СЭКП-ниң Кызыл хоорkомунуң бирги секретары эш **В. Б. Добромыслов** ээ сөс-биле слётту ажыткан.

Партия, комсомол, дайынныр болгаш күш-ажыл хоочуннарының аныяктар кижизидилгезинге киржилгезиниң дугайында ВЛКСМ хоорkомунуң бирги секретары эш Салчактың илеткелин дыңнаан, чугаалашкан. Илеткел талазы-биле эштер Ломаев, Гавриленко, Ховеңмей, Дубатова олар саналбергеннер.

Кызыл хоорайның хоочуннарынга кыйгырыглыг слёд хүлээп алган болгаш хоочуннарның Кызыл хоорай чөвүлелин соңгаан. Чөвүлелдиң баштаар чериниң даргазынга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш **А. Г. Гавриленкону** соңгаан.

Спорт · Спорт

СПОРТЧУ МЕДЭЭЛЕР

ШЫДЫРАА. А. Алехинге тураскааткан шыдыраа талазы-биле делегей маргылдаазынга совет гроссмейстерлер баштайгы чеди черлерни ээлээннер. А. Карпов биле Л. Штейн он чеди салыгдан он бир-он бир сан алганнар. Оларның дараазында: В. Смыслов—10,5, Т. Петросян, В. Тукмаков—10-10, Б. Спасский, М. Таль 9,5-9,5 санныглыг. Маргылдааның өске киржикчилериниң түңнелдери мындыг: Р. Бирн (АКШ), Д. Бронштейн (ССРЭ) болгаш В. Горт (Чехословакия) 9-9, В. Корчной (ССРЭ) 8,5, Ф. Георгиу (Румыния), Ф. Олафссон (Исландия) болгаш В. Савон (ССРЭ) 7,5-7,5, Ю. Балашов (ССРЭ) биле В. Ульман (ГДР) 6,5-6,5, Б. Парма (Югославия) 6 болгаш Л. Лендьел (Венгрия) 4,5 санныг.

Маргылдааның түңнел салыында Карпов Савонну, Таль Парманы удуп алган. Соңгаарлаткан салыында Олафссон Спасскийге, Бронштейн Корчнойга уттурупкан. Өске салыглар хайым болуп доозулган.

КОНЬКИ-БИЛЕ ФИГУРЛУГ ЧУҢГУЛААШКЫН. Спорттуң бо хевириниң талазы-биле бүгү-эвилел маргылдаазы Ригага болуп эрткен. Сөөлгү хүнде херээженнерниң маргылдаазы болган. 1941,4 баллды алгаш, Ленинград чурттуг Е. Александрова тиилелгени чедип алган. Ооң мурнуу хүнүнде таңцычылар маргыжып турган. Бирги черни делегей чемпионнары москвачылар Л. Пахомова биле А. Горшков чедип алганнар. Эр улустарның иштинден тиилелгени москвачы С. Четверухин чедип алган. Эш-эш чуңгулаарынга делегей чемпионнары И. Роднина биле А. Уланов олар тергиидээн.

ШАЙБАЛЫГ ХОККЕЙ. «Известия» солуннуң шаңналы дээш болуп турар шайбалыг хоккей талазы-биле бүгү делегей маргылдаазынга субботада ССРЭ-ниң шилиндек командазы Чехословакияның командазын 5:2 санга уткан. Финляндияның хоккеистери Швецияның «Викингз» деп командазын 4:1 сан-биле тиилеп алган.

Шилиндектер мурнунда

Шыдыраа маргылдаазының ийиги чартыы эгелээн. Маңаа чедир чүгле мастерге кандидаттар Николай Шишигин биле Хеймер-оол Ондар олар чаңгыс-даа аштырыышкын чок келгеннер. Ынчалза-даа тоску салыг үезинде Ө. Бегзи, Х. Ондарны дүжүп бээринче албадаан. Д. Бурхинов биле соңгаарлаткан салыын ол база удуп алган. Ам ооң саны—6,5 болган, арткан ийи салыгдан чартык сан алза кандидат баллдыг апаар.

Республика чемпиону Н. Шишигинни амдызында кым-даа удуп шыдаваан. Ол 4,5 санны алза-даа, соңгаарлаттынган үш салыглыг. Маргылдаадан үнген М. Кевин-Лопсаңны солаан Д. Бурхинов-биле ойнаар ужурлуг бир салыы база бар. 5,5 санныг Х. Ондар чамдык оюннарда частырыглыг кошкак кылып, буу-хаа ойнап турарын ооң салыглары көргүскен.

Тоску салыгга чедир үстүнде ады кирген үш ойнакчы маргылдаада киржип турарларның баштайгы одуруунга чоруп келгеннер.

Сөөлгү салыгларының түңнелдери кандыг болганын ам ону сонуурган көөр-дүр.

Чедиги салыгда спортчу чиндиг демисел Н. Шишигин биле М. Адыг-оолдуң аразынга болган. Олар доктааттынган шагында утчуп чадашкаш, соңгаарладыр ужурга таварышканнар. Х. Ондар Л. Моховту, Д. Бурхинов—Д. Будуну, М. Түлүш—Н. Котюшевти уткулаан. М. Мижит-Доржу Д. Ондар-биле хайымнашкан. Ө. Бегзи биле К. Саянның салыы соңгаарлаттынган.

Сес дугаар салыгда Х. Ондар, К. Саян, М. Адыг-оол, Н. Шишигин олар Д. Буду, Н. Котюшев, М. Түлүш, Д. Ондарны тус-тузунда удуп алганнар, Д. Бурхинов — Ө. Бегзи, М. Мижит-Доржу — Л. Мохов олар салыгларын соңгаарладып каан.

Тоску салыгда Д. Буду М. Мижит-Доржуну тос кошкешле матка хап каан. Маргылдааның эң кыска салыы ол болган. Х. Ондар Ө. Бегзиге, К. Саян Д. Бурхиновка, Д. Ондар М. Түлүшке тус-тузунда уттургулаан. Л. Мохов биле Н. Шишигинниң салыы соңгаарлаттынган.

Д. САЛЧАК.

ТЕЛЕвидение

ДЕКАБРЬ 21-ДЕ

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер (тыва дылга). 19.20— «Инженер». Документалдыг фильм. 19.40 «Мурнакчы дуржулганың школазы». Дамчыдылга. 20.00—«Кажан боо атпайн турда». **Музыкалыг телефильм.** 20.50—Телемедээлер (орус дылга). 21.00—Чарлалдар, рекламалар. 21.05—«Солдаттар». Уран-чечен фильм. 22.50—23.30 —Концерт.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Биче хар чаап, туманнаар. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 20—25, өскелеринге 30—35 градус соок.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Чөөн угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 0—5 метр. Агаарның температуразы 32—34 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Мээң тик шагым»** 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17, 18.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Балык эштип үнүп келген хүн»** 15, 16.55, 18.50, 20.45 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Кубань казактары»** 9, 10.50, 14.40, 18.40, **«Кол интервью»** 12.40, 16.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Кол согуушкуннуң угланыышкыны»** (1-ги, 2-ги кезектери) 15, 17.30, 20 шактарда.

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Иениң ынакшылы»** (1-ги, 2-ги кезектери) 17.20 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Одиссейниң ужуралдары»** 20 шакта.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Далайның ырлары»** 18.30, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, кезээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдизиниң 41-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корреспондентерның 27-41. Солун келбейн барганза 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1.). ТС—27285.